

คำนิยมในค่านศิลป์การประพันธ์

คำนิยมในค่านศิลป์การประพันธ์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หมายถึง การศึกษาวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความมั่งคั่งทางค่านภาษา คือ ศึกษาถึงรูปแบบฉันทลักษณ์ และแนวโน้มในการเลือกสรรถ้อยคำมาประกอบเป็นวรรณกรรมว่ามีแนวโน้มอย่างไร

รูปแบบของฉันทลักษณ์ที่ใช้ในเรื่อง กาละเกด, ท้าวคำสอน, นกกระจอก และ อินทนิลสอนลูก มีลักษณะร่วมกันคือเขียนเป็นร้อยกรองประเภทกลอนอ่านอักษรสังวาส

กลอนอ่าน คือ กลอนที่เขียนขึ้นเพื่อให้อ่านสูกันฟังในหมู่ชาวพื้นเมืองในเวลาว่างจากการงานและใช้อ่านเพื่อความบันเทิงต่าง มหรสพในงานศพที่เรียกว่า งานงันเหือนดี หรือ งานอยู่ไฟของสตรีเมื่อคลอดบุตร เรียกว่า งันเข้ากรรม ในโอกาสที่หมู่บ้านมีงานพิเศษ เช่น เทศกาลบุญ งานนักขัตฤกษ์ พระภิกษุสงฆ์ก็จะนำกลอนอ่านไปใช้เทศน์สั่งสอนชาวบ้าน ก็มีหลักฐานย่อไว้ในท้ายเรื่อง กาละเกด¹

บันทึก โยติกาบันจอมทมกาละเกด

เทเทศไ้วพายช้อยศาสนา

ลอนปะมากแหล่งจุมอะวีจี ท่านเอ๋ย

องพุกโทกับเกิดมาปางนั้น

หุดาเบื่องฟังเอาตังเพียง

เทียนคอกไม้บูชาแล้วอ่านไป หนักสน

ยาไคเออมาค่างเพียงชาหลังลำจิงเนื้อ

พานลวคตังโจมขันใส่เทิง

ตามเทียนไคย้อมมือแปะเกด

เทเทศตังคามพันต่อไป ท่านเอ๋ย ฯ

¹ ๑ มวันนะคะคี, ท้าวกาละเกด เล่ม 2, หน้า 222.

ลักษณะของกอนอ่านที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง กาละเกด อินทนิลาสนลูก
และสมภภระจอก มีลักษณะดังนี้คือ

1. การวางรูปแบบคำกอน มีการวางรูปแบบคำกอนแตกต่างกันเป็น 2
ลักษณะคือ.-

1.1 กอนอ่านที่เขียนเป็นตอนเดียวในหนึ่งบรรทัด บรรทัดหนึ่งจะมีจำนวน
คำ 7 คำ นับรวมทั้งคำเสริมและคำสร้อยจะมีอยู่ 11 คำ ดังตัวอย่าง²

ผนางคองาวกานกานเกด
มีหมากไมหวานสมเกองดง
บงธางเฮยต้นเตาเซาตาด
บึงโบกกว้างมีหินชูลัน
มีทั้งบัวบานลนจังกอนไชกาบ
มีทั้งปาคีคอบอนในน้ำสั่งเพื่อน
บัวขาวลนบานหลายเหลือหลาก
หมากกองตัวประมาณคามาตอแห
สักกญาเจยบินเซยชมกัน
สนุกยุหลันสะพังกวงสว่างกะสัน

การวางรูปแบบคำกอนแบบนี้ จะสะดวกในการอ่านยิ่งกว่าการวางรูปแบบหนึ่ง
วรรณกรรมที่ชำระโดยกวันนะกะดี แห่งประเทศลาวมักจะวางรูปแบบเช่นนี้เสมอ เช่นใน
วรรณกรรมเรื่อง กาละเกด เชียงเมียง สังข์กิลปชัย

1.2 การวางรูปแบบคำกอนโดยแบ่งใจความในแต่ละบรรทัดออกเป็น
2 ตอน ตอนต้นสามคำ ตอนท้ายสี่คำ โดยไม่นับคำเสริม และคำสร้อย เช่น³

สูงโค	เฮ็ดกินพร้อม	พอเกลือทั้งปลาแดก
สูงนั้	แมนเป็นขอยอวยขัน	ควรให้ใจเอา ทานเอบ
สูงโค	เอเลทอง	ปุมหลวงอุมาตกร
สูงนั้	ลอนทอเป็นคู่ปราย	บุญเจ้าหากมี

การวางรูปแบบคำกอนลักษณะนี้ เมื่ออ่านจะต้องอาศัยใจความทั้งสองตอนจึงจะได้
ใจความสมบูรณ์

วรรณกรรมพื้นเมืองที่ชำระโดยพระอรุณนิพนธ์ นิมิตวางรูปแบบนี้ เช่น ท้าว
คำสอน และนกกะจอก แมกระทั่งอินทนิพนธ์สอนลูก ฉบับที่ชำระโดย พิพิธ มະลิวัดย์ ก็วาง
รูปคำก่อนแบบนี้ เช่น⁴

อันหนึ่ง	ใจให้ใสเสมอ	อโนมาวังใหญ่
	อย่าไคเป็นคั้งหมอ	หมองมัวทั่วคั้ง พอเนอ
อันหนึ่ง	ยามเมื่อวาจาทาน	ไฟพ้อหวนมวน
	อย่าไคไซปากทาน	แสงพนเพื่อนหลาย พ้อทอน

2. แขนงคำประพันธ์ประเภทก่อนอ่าน มีลักษณะดังนี้ คือ

2.1 ก่อนบทหนึ่งต้องให้ 4 บาท บาทหนึ่งจะมี 7 คำ ในแต่ละบาท
จะเติมคำเสริมและคำสร้อยใดไม่เกิน 4 คำ

3. การส่งสัมผัสในวรรณกรรมเรื่อง กาละเกด, อินทนิพนธ์, ท้าวคำสอนและ
นกกะจอก ส่วนใหญ่มีการส่งสัมผัสแบบก่อนอ่านอักษรสังวาส ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากก่อน
แบบอื่น ๆ คือ ไม่นิยมคำภายนอก หรือ สัมผัสนอก แต่นิยมคำภายใน หรือสัมผัสในที่กำหนด
ด้วยพยัญชนะ อาจจะมีสัมผัสเป็นคู่ ๆ หรือหลาย ๆ คู่ในวรรคเดียวกันก็ได้ เช่น⁵

ผู้วางคอนาวกานกานเกด
สุกเสอเขมเหลือคนหลนลง
ซางหลวงคนลำส่งแสนงา
สุกเสอลนหอมเสาทัวไฟ
พังกะนาเอียงอำพอนเจียบาง
จิบจามชชุมเดนลูกซาง
บุงขางผุสาธิตาแกวกู
จิบอชุนเนาถางกิ่งซาง

³พระอรุณนิพนธ์, ท้าวคำสอน, หน้า 6.

⁴พิพิธ มະลิวัดย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 6.

⁵กวันนະกะสีลาว, ท้าวกาละเกด, เล่ม 1 หน้า 26

4. การส่งสัมผัสที่ถือว่าไพเราะที่สุดนั้น คือ การส่งสัมผัสแบบเทภาวะ⁷ หรือ สัพสอด หรือ เทียมแอก การส่งสัมผัสแบบเทภาวะนี้เป็นการส่งสัมผัสใน โดยใช้พยัญชนะ ตัวเดียวกัน สระเดียวกัน ตัวสะกดตัวเดียวกัน แต่ระดับเสียงวรรณยุกต์ต่างกัน การส่งสัมผัสโดย ฉลิณสระ พยัญชนะ ตัวสะกดแบบเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงความสามารถของ กวีในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ การส่งสัมผัสแบบนี้จะมีปรากฏในวรรณกรรมที่สำคัญ เช่น สังข์ศิลป์ชัย เขตพน กาละเกด ส่วนใหญ่จะเป็นบรรยายธรรมชาติ หรือบทชมกอง เช่น⁸

เถิงเถื่อนถ้ำคองกว้างเถื่อนกวาง

กุมมานท้าวแดงระสันออกสัน

คึกแม่เจ้าทิวให้สำไฮ

เหลียวเห็นใบคอกไม้กานุกองฮินกอง

บาก็ย็นคิฉายลำคอยยามคอย

พูเขาชั้นคองเลาแสนเล่า

หลังลำไม้ลำเลี่ยนป่าเสียน

สี่สะอากท้าวทุกแห่งโคยแสง

เคอนคองหลวงกว่าโกคือโก

อาชะในฉ้ายเขาค่ายามคำ

ภูวณากเจ้าใจสลับหลาหลัง

ทูก่อนไม้ซอนซอเขียวนิน

คองหลวงคัมมิ่งมุงเป็นมุง

คอยหลวงกว้างโพขวางแสนขวาง

หลังลำไม้ตงสำนป่าसान

พุมมะราแล้วชมแสวบินแล้ว

⁷จรรยาบุคร เรื่องสุวรรณ, แบบฉบับกวีนิพนธ์อีสาน, วิโรจ (มิถุนายน-สิงหาคม, 2517), หน้า 4.

⁸กมวันนะกะคีลาว, ท้าวกาละเกด, หน้า 27.

ลิงค่าง เต้นโศคนค่อมง่าคอม
 พังยีนสักกุนาเค้าเคาคอนฮองคอน
 ชมตุ๊กไมยามแล้ง เมื่อแลง
 สีกันท้าวแสงล้ำล้ำ
 หอมดอกไม้ออยเฮ้ท้าวไฟ

ในการส่งสัมผัสแบบเทภาวะ จะมีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ ในสองลักษณะ คือ
 ก. คำส่งสัมผัสเป็นระดับเสียงสูง คำที่รับสัมผัสจะต้องเป็นคำระดับเสียง
 ต่ำ โดยใช้เกณฑ์เทียบระดับเสียง ตามสำเนียงภาษาดั้น

คำส่งสัมผัส	คำรับสัมผัส
กว้าง	กว้าง
กอง	กอง
สลึง	หลัง
คำ	คำ
ล้าน	ลาน

ข. คำส่งสัมผัสระดับเสียงต่ำ คำที่รับสัมผัสมักจะเป็นคำระดับเสียงสูง เช่น

คำส่งสัมผัส	คำรับสัมผัส
ให้	ไฮ
เลียน	เลียน
แหง	แสง
ล้ำ	ล้ำ

การเล่นเสียงวรรณยุกต์ในสัมผัสแบบเทภาวะนั้นแตกต่างจากการส่งสัมผัสในกลอน
 สุภาพของภาคกลาง ซึ่งคำส่งสัมผัสระดับเสียงวรรณยุกต์เสียงใดจะต้องรับสัมผัสด้วยเสียง
 วรรณยุกต์ระดับเดียวกัน การส่งสัมผัสแบบเทภาวะเท่าที่พบในวรรณกรรม เรื่องอื่นมีดังนี้

จากเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย^๑

หลังเห็นไม้ลาวลุ่มต้นหอมเขาหอม
 ภูขรลัดเลียบพองน่านอง
 เห็นผากว้างเขาคำคล้อยคำ
 คอยนั้นอินแตงกิ่งเขาเอื้องสูงเอื้อง
 เล็งภาคพื้นเป็นอมเอื้องอม
 พระลานเพียงงามคังลานเลียนลาน
 ทุกปะคาถวนสุวรรณที่ทุกถึ
 ภูขนาดเจ้าใจสลึงสูงหลัง
 เยือนยากท้าวทั้งแสงโद्यแสง
 เดินคองหลวงกว่าไกลได้
 เลยเฉียวขึ้นเขางอนเมืองอน
 กิดแม่ป่าปูนให้อำไธ
 หลังคอกไม้กานกองอินกอง
 บากี่ยีนคี่มายลวงซอนซอน
 พอใจเจ้าเดินเคียวคั้นเคียว
 ข้ามขอบควาไปหน้าหนองนา
 พังยีนสักกญาเค้างอยคอนฮ้องคอน พุนเยอ
 บางพองฮักฮวมชุกรมเหงาสว่างเหงา

การส่งสัมผัสแบบเทภาวะ จากเรื่อง เขตพน

ไปทั้งเยือน	คอยกุดอกกุดู
พังยีนโพนคกฮ้อง	ใจสลึงสูงหลัง
เยือนย่างเท้า	ทั้งแสงโद्यแสง

เดินคอยหลวง	กว่าไถ่ได้
ซุนกัณคนขวาม	เขาทองท้วระทอง
ฟ้งยีนนกฮ้อฮอง	ปลายสำนส่งสาร ไปแล้ว

มีข้อที่น่าสังเกตว่า การส่งสัมผัสแบบเพาะาะในวรรณกรรมเรื่องกาละ เกศสังขลีนชัย เขตพน มีการเล่นอักษรและเสียง ซึ่งบางที่ทำให้ใจความต้องอยู่ในขอบเขตจำกัด ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเนื้อหาเป็นบทชมธรรมชาติในบรรยากาศแบบเดียวกัน และการยึดถือเอาสัมผัสแบบนี้เป็นครูในการแต่ง ผลงานจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

5. การใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ ในวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะการใช้อุปมาอุปไมยที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น คือ มีการใช้ความเปรียบเทียบที่เรียกว่า ะหยง

โดยทั่วไปชาวอีสานรู้จักกับ ะหยง ในฐานะที่ ะหยง เป็นลักษณะหนึ่งของภาษาพูดที่ใช้สำนวนโวหารคมคาย นิยมพูดกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวอีสาน

มีผู้สนใจให้นิยามของ ะหยง ไว้หลายทัศนะ เช่น

วิสุทธ บุษยกุล กล่าวถึง ะหยง ไว้ว่า¹⁰

ะหยง ตามความเข้าใจทั่วไปของชาวอีสานนั้น หมายถึง คำคมที่เต็มไปด้วยอุปมาอุปไมยต่าง ๆ ะหยง จะให้ภาพพจน์ และประพันธ์เป็นบทร้อยกรองสั้น ๆ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีสัมผัสเสียงหรือ สระ แต่จะอาศัยเสียงเน้นหนักหรือการเล่นตัวอักษรมากกว่า ะหยง อาจจะเป็นบทประพันธ์ที่คิดขึ้นมาสด ๆ หรือ อาจเตรียมท่องมาไว้โดยจดจำมาจากคนอื่น ะหยง อาจจะเป็นคติ หรือ สุภาษิต หรือ อาจจะเป็นแต่เพียงสำนวนที่พูดคุยเกี่ยวกับความรักใคร่เท่านั้นก็ได้

¹⁰ สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วรรณศิลป์ (ฉบับที่ 1, ปีที่ 9. (สิงหาคม, 2512), หน้า 33.

ชัยสิทธิ์

เศรษฐบุปผา กล่าวถึงนิยามของฉะหยาไว้ดังนี้¹¹

ชาวอินเดียมีคำพูดอยู่ประเภทหนึ่ง เรียกว่า คำฉะหยา เป็นคำพูดที่เป็นโวหารในเชิงเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย ทำให้เข้าใจค่อนข้างยาก ผู้ที่มีสติปัญญาดีพอสมควร หรือมีความคุ้นเคยกับคำพูดประเภทนี้เท่านั้น จึงจะฟังคำฉะหยาเข้าใจได้ถูกต้อง ฉะหยา แปลว่า ปัญญา ดังนั้นฉะหยา จึงเป็นคำพูดแห่งปัญญา หรือคำพูดก่อให้เกิดปัญญา เพราะฉะหยาเป็นคำสอน คำแนะนำ และคำเตือนใจที่เป็นคติ ย่อมเป็นมงคลแก่ผู้ที่เชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตาม ทำให้ได้รับความสุขและความสำเร็จในการดำรงชีวิตและการทำงาน เรื่องสุวรรณ โลกกล่าวถึงนิยามของฉะหยา ไว้ดังนี้¹²

จากรุบุตร

ฉะหยา เป็นคำนาม แปลว่า ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด เป็นคำพูดที่เป็นภาษิตมีความหมายในเชิงเปรียบเทียบ ประกอบด้วยถ้อยคำอันหลักแหลมลึกซึ้ง คำฉะหยา เป็นกลอนพยางค์ยาวสวดดูขึ้นมาเกี่ยวข้องกับพาราณสีกัน แต่ไม่นิยมว่าอะไรกันตรง ๆ มักจะพูดเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย โศกตอบคล้ายกลอนสด

ลักษณะของฉะหยา โดยสรุปจากนิยามของผู้ที่สนใจศึกษา ฉะหยา คือ กลอนพยางค์ยาวที่กลายไ้เพราะในเชิงอุปมาอุปไมย ฉะหยาจะให้ข้อคิดเป็นคติเตือนใจซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่นำไปประพฤติปฏิบัติ และฉะหยาอาจจะเป็นคำพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจให้เกิดความพอใจ รักใคร่ระหว่างหนุ่มสาว โดยจะพูดเป็นกลอนสดหรือจดจำไปจากวรรณกรรมก็ได้

โอกาสที่จะพูดฉะหยา

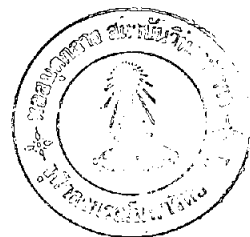
ฉะหยา นั้นมักจะเ็นคำพูดของคนช่างคิด ช่างจำ ช่างสังเกต โดยจะนำธรรมเนียมปฏิบัติ ประสพการณ์ สิ่งแวดล้อมมาเป็นคติเตือนใจ โดยผู้อาวุโสจะนำมาเป็นโอวาทสั่งสอน

¹¹ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, คำบรรยายภาษาและวรรณคดีท้องถิ่น, หน้า ๕๖-๖๐.

¹²จากรุบุตร เรื่องสุวรรณ, "ฉะหยาควนิพนธ์อีสาน" วารสารวิโรธ

ลูกหลานในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น ลาไปศึกษาเล่าเรียน ลาบวช หรือในโอกาสที่จะเป็น พ่อเรือนแม่เรือน ผู้อาวุโสจะถูกถ้อยคำที่ไพเราะงดงามด้วยการเปรียบเทียบมาเป็นอุทาหรณ์ สอนใจแก่ลูกหลาน เช่น ณะหย่าที่ บายจัน ชมเส็ง อายุ 89 ปี สั่งสอนลูกสาวในวันแต่งงาน เมื่อดังเวลามอบตัวเจ้าสาว

"แม่สิสิสอนให้	เป็นคนนำเพิ่น
ต้นเต็กไค่เวียกหลาย	ต้นสวยไค่เวียกน้อย
แมค้ำป้อย	เจ้าอย่าตอบขึ้นความ
เจ้าอย่าเคงเคงเตง	สะเทือนหัวพ่อแม่
คุณพ่อแม่	หนักเก็งขรณี
ไผ่ผู้กัวเกง	สิยุงเฮืองไปหน้า
เจ้าเป็นคนให้	เสมอนามนางเตา
ให้เจ้าเมียนไซไว	ให้คี่แล้วจ้งนอน
ยามนอนให้	หายามห่มเพื่อ
ไก่อูกแก้ว	ขันฉั้นเพื่อสาม

แปลความหมาย แม่จะสั่งสอนให้ลูกเป็นคนอย่างคนอื่น ให้ตื่นแต่เช้าจะทำงาน ได้หลายอย่าง ถ้าต้นสายจะไค้งงานน้อย เมื่อแม่คูอย่าไค้ตอบข้อความ อย่าเดินเสียงคังจน กระเทือนถึงพ่อแม่ บุญคุณของพ่อแม่หนักเท่ากับแผ่นดินพระขรณี ใครระลึกถึงอยู่เสมอจะเจริญ ในวันหน้า เป็นคนนั้นให้เอาอย่างเตา คือเก็บรักษาไซไว้อย่างมีคิจิฉิงหลับนอน การนอน นั้นให้ตื่นแต่เช้าพร้อมกับไก่อฉั้นเมื่อยามสาม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แปลความหมาย หญิงสาวไม่ควรทำอะไรก่อนถึงวัยอันควร เหมือนโกนน้อยหรือลูกไก่ที่ชนยังงอกไม่ตลอดตัวก็ทำไก่ตัวอื่นมาชนประชันเสียง เหมือนควายที่เขายังงอกไม่ยารก็เที่ยวแกว่งหัววอกเขาของคน เรายังเป็นเด็กอยู่อย่าสำคัญคนผิด

- (2) 15 อันหนึ่ง ตามคลองคัง ภาษาสาวบ้า
 อย่าได้ชิมเพศไว้ กะบวนหน้าบ่างาม
 อย่าได้กอนอุหน้า วาจาบาดาหอม
 อย่าได้เห็นผอกพัน ปลายไม้เบ็งกิน

แปลความหมาย ตามธรรมเนียมของหนุ่มสาว ควรวางตัวให้เหมาะกับวัย อย่าวางท่าขีมิจนเกินงาม อย่าทำหน้าบูดบึ้ง วาจาไม่ไพเราะ เวลาเดินอย่าเชิดหน้ามองดูปลายไม้ไม้คูกินราวกับจะบิน

ก. 1.2 อิริยาบถ ควรให้เหมาะสมเรียบร้อย

- (1) 16 อันหนึ่ง อย่าได้กวักแกว่งเปลื้อง แขนคอเป็นกะตัก
 ให้เต็กเป็นคั้งสายยางขอย ชั่งคำซาเป้ง
 ขามเมื่อลีล้าย้าย แบ่งโฉมให้มันคอง
 อย่าได้เป็นคั้งเชื้อ ชะนีเต้นคว่างไป

แปลความหมาย เวลาเดินนั้นอย่าไกวแขนจนผิดวิสัยปกติ ควรเดินอย่างสงบเหมือนรากไทรข้อย เมื่อจะเดินให้เรียบร้อยคล่องแคล่ว อย่ากระโดดโลดเต้นเหมือนชะนี

- (2) 17 อันหนึ่ง เป็นคนให้ ทำเนียมนกเจ้า นั้นเนอ
 ยามเมื่อบินแฉ่วฝ้าย ชาวแจ้งก็จึงเห็น

แปลความหมาย เป็นคนนั้น ควรเอาอย่างนกยาง คือรู้จักสงวนท่าที เมื่อนกยางบินขึ้นสู่ท้องฟ้าเท่านั้นจึงจะมองเห็น

15 พิฑูร มะลิวัลย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 22.

16 เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

17 เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

- (3)¹⁸ อย่าได้เฮ็ดเพศพัน กายพันเป็นกะกั๊ด
 อย่าได้ฟายฟายหาง คั้งนกยูงทวายฟ้อน
 ให้คอยเอาโฉมเพียง ทงชัยของพระเนตร
 ลมขมมาลวงคอง นมี่เปลื้องปิ่นหาง ดอกนา

แปลความหมาย อย่าตัดจรีจนเกินวิสัย อย่าวางท่ากรีกกรายเหมือนนกยูง
 รำแพน ควรจะเอาอย่างขงชัย ถ้าลมไม่พัดก็จะไม่เคลื่อนไหว

ก. 1.3 ควรเป็นผู้มีปียวาจา

- (1)¹⁹ อันหนึ่ง ยามเมื่อวาจาตัน ให้พหูทวนม่วน
 อย่าได้ไซปากตัน แสงพันเพื่อนหลาย
 อันหนึ่งอย่าได้ทำตนเพียง หัวเพียงอายอึ่ง นินเนอ
 มันหากเหลือแต่ของ ตายย้อนปากโต

แปลความหมาย เมื่อพูดจานั้น ควรจะถูกให้ไพเราะ อย่าพูดเสียงกึ่งจนเกิน
 เพื่อน อย่าเอาอย่างอึ่ง ซึ่งร้องจนตัวเองต้องตายเพราะปาก

- (2)²⁰ เป็นหญิงชายเห็นหากย่อง สะหมยอนำปาก
 ฝูงหมูนึกปราชญ์เจ้า สงวนสู่ชั้นคอม พอแล้ว
 อย่าได้ชั่วชั่วอึ่ง เสมอกากินไซ
 อย่าได้เป็นคั้งนกใส่อึ่ง กลางเขมข่มแข็ง
 ไฉนปิ่นก็ควย คอมกลางเสียงปาก
 คั้งว่าคลองถอยฮ้าย ฝูงนี้อย่าเอียน แท้เนอ

¹⁸ พิฑูร มะลิวัลย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 17.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

²⁰ พิฑูร มิติวัลย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 9.

แปลความหมาย หญิงชายนั้นจะเป็นที่สรรเสริญของคนอื่น ขึ้นอยู่กับวาจา นักปราชญ์นั้น เมื่อได้รับการยกย่องก็จะเฉยเสีย ไม่ควรเอาอย่างกา ซึ่งร้องเสียงดังในเวลากินอาหาร อย่าเอาอย่างนกไต้ ซึ่งไม่มีใครชื่นชมในเสียงพูด เสียงร้อง

ก. 1.4 ใจ ควรมีจิตใจที่อ่อนโยน เอื้อเฟื้อต่อคนอื่น

(1) ²¹	เจ้าอย่ามีใจชม	เดือนสิ้นเสมอจวัน
	ใจให้ใสเสมอหน้า	คงคาสมุทรใหญ่
	ให้เจ้าคิดถวิล	ก็แล้วจึงคอยจา
	เจ้าอย่าทำใจเพียง	เขาขอชมชื่น นั้นเนอ
	ความคิดเจ้าอย่าทัน	เสมอหม้อปากบาน
	คิดให้ถองถึงพัน	เสมอหม้อยมหยั่ง
	ใจให้อ่อนสิ่งฝ้าย	หลายล้อยักยาว
	อันหนึ่งใจให้ใสเสมอหน้า	อโนมาวังใหญ่
	อย่าได้เป็นคังหม้อ	หมอมัวหัวตั้ง พอเนอ

แปลความหมาย อย่ามีจิตใจที่ไม่งดงามเหมือนเดือนสิ้นจวัน ควรจะมิให้ใสสะอาดตั้งน้ำในมหาสมุทรใหญ่ เมื่อจะเจรรจันให้คิดใคร่ครวญเสียก่อน อย่าเป็นคนที่มีจิตใจไม่งดงามเหมือนบรเพ็ดที่มีรสขม อย่าเป็นคนคิดทัน ๆ เหมือนหม้อปากบาน ให้มีใจอ่อนโยนเหมือนฝ้ายที่เข้าเครื่องทอแล้วยักยาวออกได้

ก. 1.5 การแต่งกาย ให้แต่งแต่พอประมาณ

(1) ²²	✓ การที่ทงโถมเอ้	ให้พองามहनคสอง
	อย่าได้เส็ดสิ้นค้ำ	สะไบหน้าดากคิน
	อย่าได้เอาโถมเพียง	เทวีล่งชวง

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

²² พิฑูร มะลิวัลย์; อินทนิยานสอนลูก, หน้า 44

เห็นเพ็ญองค์แต่ละน้อย

อย่าใค้เฒ่าบ้าน

เอื้อให้พอประมาณโฉม

ก็ยาฟ้าว่าโต

พันเพ็ญเป็นกะดัก

แมนตาคนเถา

แปลความหมาย การแต่งกายควรแต่งให้พองาม อย่าแต่งจนเกินงาม เช่น ทั้งชายจะไปให้ลากดิน หรือแต่งเหมือนผู้หญิงที่จะไปร่วมชุมนุม เมื่อมีคนชมก็อย่ารีบสำคัญตนผิด แต่งกายจนผิดปกติจากเพื่อนบ้าน ควรแต่งพอประมาณให้ถูกสายตามืออาวูโสด้วย

- (2)²³ อันหนึ่ง เถิงเมื่อยามแดงคัง กองงายให้หาสีต ก็เนอ
 อย่าใค้ลุ่มแต่เกล้า น้ำมันย้อยชุ่มเลิง
 ยามเมื่อทงกะจอนคาง ถือลานให้มันคล่อง คือทอน
 อย่าใค้คังซ้าง พลายย้อยอยู่เลิง

แปลความหมาย การปฏิบัติตน การตกแต่งร่างกายใส่น้ำมัน ชุ่มหู ของคู่ใจให้เหมาะสมตามประเพณีและกาลเทศะ อย่าทำตนเหมือนธางพลาที่ตกมันอยู่ตลอดเวลา

ก. 2 หมวดหน้าที่การงานตามฐานะ ตามวัย

ก. 2.1 หน้าที่ของมารดา

- (1)²⁴ เป็นหญิงนี้ ให้ทำเนียมนำไก
 มันซ้างพักซ้างบ้อง ปองเลียงให้ใหญ่สูง

แปลความหมาย เป็นหญิงนั้น ควรเอาอย่างไก ที่รู้จักพุ่มพักไซ้ และเลี้ยงดูให้เจริญเติบโต

- (2)²⁵ ชื่อว่าเป็นคนให้ ทำเนียมนำเต่า
 มันหากเมี้ยนไซ้ไว้ ก็แล้วจึงคอยไป

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

²⁴ พิทร มะลิวัลย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 10.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

แปลความหมาย เป็นคนนั้นควรจะเอาอย่างเท่า คือเก็บรักษาไว้
อย่างมีคชิตจึงคอยไป (ประกอบธุรกิจของคน)

ก.2.2 หน้าที่ของแม่เรือน

- (1)²⁶ ✓ อันหนึ่ง ยามใดเจ้าอยู่ห้อง หนแห่งเอือนคน
โง่ซางแบ่งกะบวนสม สิ่งเอือซาวค่า
อย่าได้แปลงกะบวนให้ สมคือเอือซาง
ฝูงอยู่ไกล เห็นพื้นเพินลิ้ง

แปลความหมาย เมื่อเวลาอยู่บ้านเรือนนั้น ควรจะจัดบ้านเรือนให้เรียบร้อยตลอดเวลา เหมือนเรือค้า อย่าจัดบ้านเรือนให้เรียบร้อยบางครั้งบางคราวเหมือนเรือแข่ง คนที่อยู่ไกลซิดเห็นแล้วจะกุกุกได้

- (2)²⁷ ✓ กลางคินนั้น เข็นไหมใหม่คู้
อย่าได้เอือค้ออ้าง ทอมทออยู่ผู้เกี่ยว พ่อเนอ
ซาคที่แนวนามบัง แปนโตกาสีคอด กินแล้ว
เอือให้เป็นคังม่อน ไยทุมทอโต นั้นแล้ว

แปลความหมาย เมื่อทอผ้าในเวลากลางคินนั้น ควรจะมีเพื่อนค้าย ไ้
ควรจะอยู่คนเดียวเป็นการแสดงว่าตนเก่ง เหมือนตัวหนอนที่เปล่าเปลือยไม่มีอะไรทอหุ้ม
กายอมจับกินได้โดยง่าย ควรจะเอาอย่างตัวไหมที่มีใยทอหุ้ม

ก. 2.3 ความขยันหมั่นเพียรในการสร้างคน

- (1)²⁸ อันหนึ่ง เป็นคนโง่ ลักษณะนามปลวก
หากซางอยู่หากซางอัน คนซันให้ใหญ่สูง

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

²⁷ พิฐุ มะสิวัลย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 19 - 20.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

แปลความหมาย เกิดเป็นคน ควรจะมีลักษณะอย่างปลวก คือมีความพากเพียร ในการสร้างรังให้มีขนาดสูงใหญ่

(2) ²⁹	อันหนึ่ง ให้ข้างบน
อย่าได้แปนคูลอย | เสมอคั่งปลาหลด
คั่งปลากะทงใบ |
|-------------------|---------------------------------------|---------------------------------|

แปลความหมาย ให้ชยันท่ามาหากิน แก่รักษาตนเองเหมือนปลาหลด อยาลอย เป็นแพเหนือน้ำอย่างปลากระทง

(3) ³⁰	ให้คอยทำเพียรสร้าง
ให้ข้างก่อสร้างไว้ | เสมอแทนแปงขอ
เสมอเฝ้าสืบยัง พ่อเนา |
|-------------------|--|---------------------------------------|

แปลความหมาย ให้ชยันพากเพียรสร้างตนเองเหมือนมึง และค่อ ที่ชยันสร้างรัง

ก. 3) หมวดการพิจารณาเลือกคู่ครอง

ก. 3.1 ทำไมหญิงจึงต้องมีสามี

(1) ³¹	หญิงมีชายช้อน
เป็นคั่งฝากระทากฮ้าง
เชื่อนบมีสีหน้า
มีเชื่อนบมีพ่อย้าว
ชาติที่คนพันไม้
ลำบากมีแก่นนั้น | คนแกกวางกาด
กางบ้านเกือกซัดิน พ่อแล้ว
กาบินมาหากลิ่ววง
โจรสลิดเข้าลวงของ
ล้ากะยุงยั้ง เมื่อย
เขาขิม้างง่างอน |
|-------------------|--|---|

แปลความหมาย หญิงที่ไม่มีสามีนั้น ย่อมถูกคนเกเรมาระราน แม้จะอยู่ในชุมชน เชนกลางตลาดก็ตาม เปรียบเหมือนฝาเรือนขาด บ้านเรือนมีแต่ฝุ่นหรือเหมือนกับบ้านที่ไม่มี หน้าจั่ว กาบินเข้าไปในเรือนได้ง่าย บ้านที่ไม่มีพอบ้านโจรยอมไม่กลัว เหมือนคนที่ตัดไม้

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

³⁰ พิทร มะลิวัลย์, อินทนิลาสนนลูก, หน้า 56.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

หากไม่ไม่มีแน่นอนลึกรอนไคกาย

(2)³² ฦิงไคฉับมีอยู่ชอน
ซาคที่หนองบมีหนามนี้
มีวังบมีเงือกเผ่า

โยชียานฮ้อมโค พอนา
พรานแหบมีหยอน มือแล้ว
คนโบกบเจียม พอแล้ว

แปลความหมาย ฦิงไคไม่มีสามี คนขอมไม่เกรงใจ เหมือนหนองน้ำที่ไม่มี
หนาม พรานแห้งทอดแหอย่างขามใจ หนองน้ำที่ไม่มีเงือกเผ่า แมแต่คนโบกไม่กลัวเกรง

ก.3.2 หลักปฏิบัติในการเลือกครอง

(1)³³ ซาคที่ฟ้าสาเชื้อ
ให้เจ้าแอมเอาเชื้อลูกซาง
อันหนึ่งสาขาม
หากว่าเป็นพี่น้อง

แนวเผื่ออย่าไคแอบ
มาสร้างสืบเชื้อน พอทอน
ลำเดียวปลองก็ต่าง กันนา
ใจเลี้ยวก็หากมี

แปลความหมาย อย่าเลือกคนร้ายอย่างเสียมาเป็นคู่ ให้เลือกคนเรียบร้อย
อย่างซางมาเป็นเพื่อเรือน แต่คนในตระกูลเดียวกันอาจจะมีจิตใจแตกต่างกันก็ได้ เหมือนไม่
ลำเดียวกันแต่ละปลองยังแตกต่างกัน

(2)³⁴ ฦยาไคทำการสู
เป็นคังไซไสแดง
อันหนึ่งเป็นคังสาลากวาง
ซุกนชูแหวเขา

หลายชายมักพาบ กันนั้น
ปลายไม้ถักเตลม นั้นแล้ว
ทางหลวงหลังใหญ่
เขาแล้วก็เหลาหนี พอแล้ว

³² พิฐุ มะลิวัลย์, อินทนิพนสอนลูก, หน้า 56.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

แปลความหมาย อย่าได้รักชายหลายคนในเวลาเดียวกัน เหมือนการดักปลา
ด้วยไซในหน้าแล้ง ย่อมได้แค่มด เหมือนศาลาใหญ่ข้างถนน ใครต่อใครมาพักพิงแล้วก็ผ่านไป

(3)³⁵ อันหนึ่ง อย่าได้โลภพาลัน หลายคนมักพาบ กันเนอ
อันบ่เป็นแวนแก้ว ก็อย่าได้หลำแยง
อย่าได้วางเสียแก้ว มุงคุดของเกา
อันว่าคำผู้เฒ่า ให้ถือไว้แทบหวง พอดอน

แปลความหมาย อย่ามักมากรักผู้ชายหลายคนในคราวเดียวกัน คนไหนไม่มี
ค่าเหมือนแวนแก้ว ก็อย่าได้เอา ใจใส่ อย่าได้ทอดทิ้งคนรักผู้ประเสริฐคนเก่า คำสั่งสอน
ของผู้อาวุโสให้ทะนุถนอมไว้แบบทรงที่เดียว

(4)³⁶ ✓ อันหนึ่ง เห็นว่าได้หน่วยแก้ว อย่าฟ้าวเบบใจหลาย
กลางเพื่อองสงใส หน่วยขวางไผธัฐ
อย่าได้เห็นแก่ได้ หมากแดงโมหน่วยใหญ่
กลางเพื่อโศกบ่ไห ซิเลยได้หน่วยปลาย

แปลความหมาย เมื่อจะหาคู่ครอง อย่าควนค้ำใจว่าได้ดวงแก้ว เพราะแก้วดวง
นั้นอาจไม่เป็นมงคลก็ได้ อย่าเห็นแก่ของกำนัล เพราะอาจจะมีเหมือนเตงโมที่ลูกโค แคร่ส
ไมหวานเหมือนเตงปลายเถาก็ได้

(5)³⁷ ✓ เห็นว่ามีนิ้วแล้ว บ่กลัวไผอย่าฟ้าวว่า
บาคกลางท่าลั้นหากเจ็บยอนแซว น้ำตาย้อยยาวลง

แปลความหมาย เมื่อมีสามีแล้ว อย่าควนเจรจาวว่าไม่กลัวใคร เพราะบางที
ต้องนำตาไหลเมื่อลั้นกระทบพัน

³⁵พิทุร มะลิวัลย์, อินทนิฎฐาสอนลูก, หน้า 26.

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

³⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

เนื้อหาของพระยาภิธานิต เป็นการตั้งสอนเรื่องการค้ารงชีวิตในสังคม เป็นการสอนให้รู้จักหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกในครอบครัว และหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม พระยาภิธานิตส่วนใหญ่จะแนะนำแนวทางในการปฏิบัติตน ทั้งทาง กาย วาจา ใจ ตามลำดับวัย เช่น วัยสาว วัยหนุ่ม วัยกลางคน

วิธีการสอนนั้นจะไม่สอนตรง ๆ นิยมเอาธรรมชาติของสัตว์ เช่น ปลา กุ้ง ด้วง เตา ไก่ กว และอึ่งอ่าง มาเป็นครู โดยเป็นครูทั้งในค่านิยมและค่านิยาม การนำธรรมชาติมาเป็นคติสอนใจนี้แสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกตของกวี นอกจากนี้ ในการใช้คำเปรียบเทียบแบบพระยาภิธานิต กวีได้นำเอาประสบการณ์ในชีวิตประจำวันมาเป็นครู เช่น วิธีการทำมาหากิน มาเป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกับสถานะของตัวละครในวรรณกรรม ทำให้คนอ่านเข้าใจและเห็นภาพพจน์ที่ผู้สอนต้องการ นับเป็นการสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะมีตัวอย่างที่เป็นจริงมาประกอบการสอน

ปรัชญาแนวความคิดในการให้การศึกษาในพระยาภิธานิต ตั้งอยู่บนพื้นฐานดังต่อไปนี้

ก. ศาสนา พระยาภิธานิตจะแนะนำแนวทางประพฤติ กาย วาจา ใจ ตามหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา และจะห้ามประพฤติขัดแย้งกับหลักธรรมทางศาสนา คือ

ก. 1. ไม่ทำความชั่วทั้งกาย วาจา ใจ เช่น ไม่มั่วมากในกามคุณ ไม่มากด้วยคัมภีร์ ดังตัวอย่าง

(1) ³⁸	ชาติที่คัมภีร์	ตัวหญิงฮอนเฮ็ง จึงแล้ว
	ไต้แสงหย้าม	เห็นไก่แหงลวน
	เลิงเลิงแล้ว	เลิงเลิงหลายเทื่อ
	บาคว่ากินอิมแล้ว	มันชิลาวเมื่อลุน

แปลความหมาย คัมภีร์ที่เกิดกับผู้หญิงนั้น ร้อนแรงจริง ๆ เมื่อเกิดขึ้นครั้งแรก ครั้งต่อไปยิ่งยามใจ ยิ่งอยู่ไกลยิ่งเป็นอันตราย เมื่อได้ครั้งหนึ่งแล้วยอมมีต่ออีกหลาย ๆ ครั้ง เมื่อเขาเซซมจนอิม จะนำผลเสียมาให้ในภายหลัง

³⁸พิทุร มะลิวัดย์, อินทนิพนธ์สอนลูก, หน้า 35.

- (2)³⁹ อย่าได้โลภล้น หลายคนมักพาบ กันเนอ
 อันเป็นแว่นแก้ว ก็อย่าได้ล้ำแยง

แปลความหมาย หน้าที่หน้า 69

- (3)⁴⁰ อันหนึ่ง ยามใดเจ้า บายของไปแจก ทานนั้น
 ใจอย่าคิดโลนเสียว เห็นใกล้แกไฉน
 อย่าได้ อคติด้วย ของทานเสมอภาพ กันเนอ
 อย่าได้เห็นแก่สังฆะเจ้า คนเหลื่อม จึงค่อยทาน

แปลความหมาย เมื่อเวลาจักของไปให้ทานนั้น ใจอย่าคิดลศเสียวให้ทานโดยเห็นแก่รูปกายภายนอก อย่ามีใจอคติ ควรให้ทานเหมือนกันหมด อย่าให้ทานเพราะเห็นว่าพระสงฆ์องค์นั้นมีรูปงาม

ก. 2 ให้ทำความดี ที่จะยังผลดีแก่ตนเองและผู้อื่น การทำความดีในณะทายาทนิก จะเน้นในกานทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ตามวัย และฐานะ ซึ่งตรงกับกาปฏิบัติคหิตศทั้งหกในทางศีลธรรม นอกจากนี้ ยังสอนให้มี ขันติ วิริยะ อุคสาหะ และมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เช่น

- (1)⁴¹ ใญ่ผู้ทำใจกว้าง โวหารหุมปาก คีตาย
 ของฝากล้น ลิไ้ไ้ก็คัสนอน พอแล้ว

แปลความหมาย คนที่ใจกว้าง และมีวาจาไพเราะ ย่อมได้รับความเอื้อเฟื้อจากคนอื่นจนไม่มีที่เก็บรักษา

- (2)⁴² ชาติที่ไ้ครงควายฮ้าย ใ้เห็นก็คงถมน้ำลายแล้ว
 มีแต่กาแลแส้ง ทั่วฮ้ายหากชิพุม นั้นแล้ว

³⁹ อ่างไว้แล้ว หน้า 40.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

⁴¹ พิทร มะลิวัลย์, อินทนิลาสนอนลูก, หน้า 19.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

แปลความหมาย คนชั่วเท่านั้นที่ชื่นชมในสิ่งที่ไม่ดีงาม เช่น กาและแร้ง ย่อมชื่นชมในซากควาย

ก. 3 ทำให้ใจบริสุทธิ์ มีจิตใจที่ใสสะอาด ไม่เป็นภัยต่อใครมีจิตใจที่เอื้อเพื่อเอื้อแก่เพื่อนมนุษย์ เช่น

(1) 43 อันหนึ่งใจหากใสเสียแล้ว ภายจนเจ้าอย่าจมน
ของหากทานซากแล้ว ประสงค์ทั้งคอบุญ พ่อเนอ

แปลความหมาย เมื่อใจศรัทธาแล้ว ภายหลังอย่าบ่นเสียกายของที่ให้ทานไปจงทั้งตากอบผลบุญ

(2) 44 อันหนึ่ง ใจให้ใสเสมอ น้ำ อโนมาวังใหญ่
อย่าได้เป็นคั่งหม้อ หมองมัวทั่วคิง พ่อเนอ

ข. จารีที่ประเพณี ณะทยาภาณิกจะสั่งสอนแนะนำให้ปฏิบัติสอดคล้องกับจารีตประเพณี ซึ่งยึดถือสืบมาจากบรรพบุรุษ โดยถือจารีตประเพณีเป็นธรรมเนียมการปกครองการประพฤติ สิ่งไหนที่เข้าไปขัดต่อจารีตประเพณีเดิม ถือว่าเป็นความผิด เช่น

(1) 45 พอเมื่อ ตาเว็นคล้อย ยามแสงใกล้ค่ำ มานั้น
ฮักหากตั้งแต่งไว้ มาแต่แป่รูม

(2) 46 คั้นว่าปะสงคอบนองมาโอมตันก้าว เอาถอน
น่องบั้งนาค เบื้องบุษานตั้งแต่เกิมเจ้าเฮย
อันนี้เป็นฮักคั้ง เบื้องบุษานเก่าปางปะถม
อย่าได้กายบุษานฮิบตีเมื่อหน้า

43 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52

44 อ่างแล้ว หน้า 58 .

45 พิฑูร มะลิวัดย์, อินทญาณสอนลูก, หน้า 19.

46 กมันนะคะคีลาว, กาละเกกเลม 1. หน้า 39.

แปลความหมาย ถ้าพี่ต้องการน้อง ก็จงมาสู่ขอเอาเถิด น้องจะไม่ประพฤติกิจประเพณีโบราณที่สืบมาแต่ก่อน พี่อย่าได้ทำผิดประเพณีเลย จะไม่เป็นผลดีในวันหน้า

ค. ความเชื่อและค่านิยม การยอมรับในสิ่งต่าง ๆ เช่น อานาจิตถ์ถึงศักดิ์สิทธิ์ และค่านิยมต่าง ๆ ของคนในสังคม เช่น การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส มีผลต่อแนวทางกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้ปฏิบัติตามแนวทางเดียวกัน เพื่อเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในระยะหาภาวศีกถาลวถึงไวมาก

(1) 47 ✓ บัวอย่าขึ้นใจน้ำ	ไหลลงตามแม่กระแสเอ
พ่อแม่เข้มขึ้นแล้ว	ใจน้อยอย่าขึ้น
มันหากเห็นกะตาเจ้า	เคยเล็งหลายเพื่อ มาแล้ว
ໃມເຂັ້ມອ້ອມເບື້ອງ	คลองเจ้าถอยคน คอกนา

แปลความหมาย คอกบัวยอมไม่ทวนกับสายน้ำ พ่อแม่เห็นควรแล้ว ลูกไม่ควรขัดแย้ง เพราะคนแก่เคยเห็นข้อผิดพลาดมามากแล้ว ใครไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้อาวุโส คือคนชั่ว

ข. ะหยายออย เป็นพระยาที่หนุ่มสาวใจผูกเกี่ยวพาราสักัน เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก เช่น การอ้อนวอนขอความรักโดยวิธีการชักแม่น้ำทั้งห้ามานำวจีจิตใจของแต่ละฝ่าย การศอกพอกอว่า การหยอกหลอกกัน มีลักษณะคล้ายบทนารีปราโมทย์ในวรรณคดีของภาคกลาง

ภาษารักของหนุ่มสาวที่ผูกเป็นพระยาออยนี้ เป็นโวหารเปรียบเทียบกับเอาธรรมชาติ ประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่สุดอกคลอไปกับ อารมณ์ ความในใจของตนมาผูก

พระยาออย เป็นบทโต้ตอบสั้น ๆ ที่ไม่ยึดเยื้อ พระยาออยที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น จะปรากฏอยู่ในบทเข้าพระ เช้านางที่ตัวละครฝ่ายชายและหญิงเจรจากัน ใจความของพระยาออยนั้นจะเป็นไปตามลำดับขึ้นความรัก โดยจุดเริ่มต้น เป็นสำนวนชาย สำนวนหญิง จะเป็นเพียงฝ่ายโต้ตอบมากกว่าจะเป็นฝ่ายรุก พระยาออยที่ปรากฏในวรรณกรรม

4 เรื่อง ที่ทำการศึกษานั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในเรื่อง ท้าวคำสอน และนกกะจอก ในเรื่อง กาละเกต จะปรากฏอยู่ในบทกาละเกต เขาหานางมาลีนัน

พระยายอยในวรรณกรรม มีดังนี้คือ

ข.1 พระยายอยสาวนชาย

ข.1.1 บรรยายความรู้สึกเมื่อแรกพบ

- (1) 48 พี่ได้เห็นหน้าน้อง มันจุกะใจอก แท้กาย
คือคั่งไคกินแกงปลา แขนบกะนิ้วใจแท้
มันคือไคกินหัวแห้ว ทวงกะสันป้ออกปาก นั้นแล้ว

แปลความหมาย เมื่อพี่ได้เห็นหน้าน้อง พี่รู้สึกประทับใจมาก เหมือนไคกินแกงปลารสเลิศถึงใจ เหมือนไคกินหัวแห้วที่อร่อยมันจนพูดไม่ออก

- (2) 49 เจ้าผู้ แก้วยอดฟ้า พี่นไคชาลือไค
มองเห็นจอมใจเมือง ล้าแลตากะค่าง นั้นแล้ว

แปลความหมาย น้องผู้เป็นนางแก้วแห่งเมืองฟ้า ความงามของน้องนั้นเลื่องลือไกล พี่ได้มาเห็นมองแล้วมองอีกจนตาพี่ค่างแข็ง

ข.1.2 บรรยายความรักของคนต่อฝ่ายหญิง

- (1) 50 พี่น่มน้องแก้ว เพียงพะโยมลือสว่าง
จิตทะจอกฝัน แฝงเนอบฮ้อมคิ่ง น้องเอย
ฮักฮวมสองเส่นหาเกยว คือซิเถิงเมืองเมฆ
จิตพี่ก้มอบให้น้อง พอดฮ้อมใจ

48 พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 10.

49 พระอริยานุวัตร, นกกะจอก, หน้า 48.

50 พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 10.

แปลความหมาย พี่รักน้องมากเท่ากับแผ่นดิน จิตใจพี่มันไต่ถึงน้อง ไม่ได้
อยู่กับตัวพี่เลย ความรักของเราสูงส่งเหมือนเมฆพี่ไต่มอบใจให้น้องแล้ว น้องยอมรู้ดี

ข.1.3 บรรยายความอาภัพของคน

- (1) 51 พี่ คือคิ่งแสงหิ่งห้อย ลงกลัว เกลือกพงศ์ นั้นแล้ว
 บ่คือ ท่ามะโรงเหลื่อม เอื้องแสงใสสูง
 บ่คือ มะนึ่งไซติแก้ว ตมกลั่วบ่ทอนหมอง
 บ่คือ มะนึ่งโงแสง เกลือกดินบ่เสรำ

แปลความหมาย พี่เหมือนหิ่งห้อยหมายปองหญิงสูงศักดิ์ ที่มีไขแหวนที่งาม
แวววาว มีไขดวงแก้วที่สุกใส โคลนตม หรือดินไม่อาจลบล้างพี่ได้

ข.1.4 เลียบเคียงถามฝ่ายหญิงว่ามีที่หมายหรือยัง

- (1) 52 เจ้าผู้ เคือนทหน้า ไบ่ลิ่งนาฮ่วม นางนอ
 ไบนอ ซิม่าอุมมัตกกล้า พาน้องตอหน้านา

แปลความหมาย น้องเอ๋ย เคือนทที่จะมาถึงนี้ ใครนะจะมาช่วยน้องทำนา
ใครหนอจะมาอุมมัตกกล้าพาน้องทำนา

- (2) 53 เจ้าผู้ จุบหน้าพระจันทร์ เพิ่งสุทระแจ่ม น้องเอ๋ย
 ไบนอ ซิไค้เข้าอูชอน เขียมข้างเมื่อชินอน

แปลความหมาย น้องผู้มีดวงหน้างามคิ่งพระจันทร์เพ็ญ ใครหนอจะได้น้อง
ไปเชยชมแนบข้าง

51 เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

53 พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 12.

- (3)⁵⁴ เจ้าผู้ งามเอื้อเชื้อ เหลือใจเกินตาลพุ่ม
 ไฉนอ ซิโคชันห่มกาน กินน้ำตงตาล น้องเอย
 เจ้าผู้ ยอดช่อเป้ง แกงหอมคือสีหวาน เคนอ
 ไฉนอ ซิโคเค็ดมาแกง บั้นเข้าเสียมสilingคู้

แปลความหมาย น้องผู้มีความงามเป็นเลิศ เหมือนต้นตาลพุ่มที่กำลังแตกกาน
 ไครหนจะได้ช่ยมกานตาล กินน้ำหวานที่รองจากต้นตาล เจ้าผู้มีความงามเหมือนยอดคัก
 อ่อน ๆ ถ้าเก็บไปแกงคักคงจะหวาน ไครหนจะได้ไปแกง พี่จะบั้นข้าวเหนียวลงจิ้มข้าง

- (4)⁵⁵ อ้าย ไค้มองคู้แล้ว ชันโคทองป่องถี่
 ออกจนกิ้วเหลื่อม แสนท้าวหลังโสม พี่แล้ว
 บ่าวทางไกลทางไกล ไหลมาคือน้ำท่า
 แหนงว่า เพิ่มมีชูหมื่นชัน มาเจ้าปากค่อม นั้นแล้ว

แปลความหมาย พี่กับโคทองหลาย ๆ ชันแล้ว บั้นโคคอดกิ้ว หมุ่ม ๆ คงจะ
 มาชันบอย หมุ่มนั้นมาจากที่ไกลบ้างไกลบ้าง เหมือนน้ำไหลมารวมที่ท่าหน้า พี่สงสัยว่าจะมี
 ชายหลายหมื่นมาเกยวนาง

ข. 1.5 ผจกรักขอความเห็นใจจากฝ่ายหญิง

- (1)⁵⁶ เจ้าผู้ เกสาสรอย คือเทาเขียวอ่อน
 อย่าไค่ คักขาดชอน ให้เสียบ่่องฮ่วมแนน พี่ถอน
 พี่ เขียมคั่งอาชนัยมา เดินทางทิวหอด
 มาพื่อน้ำ ในส้างเบ็งกาย นั้นแล้ว

⁵⁴ อาจจะเป็นสัญลักษณ์ของบทอิศวรรยไค่

⁵⁵ พระอริยานุวัตร, นกกะจอก, หน้า 47.

⁵⁶ พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 11.

ฝึ คือคั้งปลาเชิงซ้อน ในน่าน้ำเขินซอก
 ฝนตกหยากย้อย กาแ่งชิสวมกิน
 ลือว่า คือคั้งนาเขินน้ำ ฝนตกแ่งบโห่งาย
 ฝนตกแ่งจันจัน ไหลไปโห่งแ่งวักควาย นั้นแล้ว

แปลความหมาย น้องผู้มีฝนงามคั้งสาทราย อย่าได้คักไมครีของพี่เลย พี่
 เปรียบเสมือนม้าเดินทางไกลยอมกระหายน้ำ น้องเปรียบเสมือนบ่อน้ำจะให้พี่ที่อยู่เฉย ๆ
 เท่านั้นหรือ พี่เหมือนคั้งปลาหมอ ที่น้ำในนาแห้งซอก หากฝนไม่ตกยอมเป็นอาหารของ
 กาและแ่ง หรือว่าฝนตกหนักแต่น้ำไปขังอยู่ในปลักควาย

(2) 57 ฝึ เที่ยมคั้งเฮือพายขว้าม ทะเลหลวงบมีฝั่ง
 หาท้จอกบไค บเห็นกำฝั่งแดน นั้นแล้ว
 คือคั้งจอกอยุน้ำ ฮากหยั่งบเดิงกิน
 ไทลวนไปวนมา โลคบมีเพือยค่าง
 ว่าชีก้างเพือยฮก กียานเพิ่นดาว น้องเอย
 ว่าชีก้างเพือยนาง กียานเพิ่นไล
 ใจอ้ายว่าชิมาก้าง คอมน้องเพิ่งบุญ นี้แล้ว

แปลความหมาย พี่เหมือนคนพายเรือข้ามทะเลใหญ่ หาท้จอกบไคเหมือน
 คั้งจอก แหน ที่ลอยตามน้ำ ไคแต่ลอยวนไปมาจะค่างเดากะทรรกก็กลัวคนจะมาถาง จะ
 ค่างเดายานางก็กลัวคนจะมาไล พี่จึงคิดจะมาขอพึ่งโบบุญกับน้อง

(3) 58 เจ้าบุญ คอกเก้คักแก้ว ก้านกองบับบาน
 น้องมีสมภารเพิ่ง ให้แบ่งบุญหาอ้าย แดถอน
 โบเหลื่องมาบหลนกัน ชิฮานเสี้ยก้ทักกั้ง แสนอ
 ออกพอได้บั้งให้ ลำค้วคอกหอม แดแม่
 ใจอ้ายพวามเหี้ยวแห่ง คมแล้วชิฮันบาน แท้แล้ว

57 เรื่องเดียวกัน, หน้า 12 - 13.

58 พระอริยานวัตร, ทวารคำสอน, หน้า 13.

แปลความหมาย น้องผู้มีความงามเหมือนดอกไม้บาน น้องมีบุญบารมีก็แบ่ง
ให้พี่ควยเถิก น้องเหมือนต้นไม้ใบเหลืองที่ไม่ยอมหล่นจากก้าน จะระทิ้งก็จะคงหักกิ่ง
น้องน่าจะออกดอกผลให้พี่ได้ชื่นชม จิตใจพี่กำลังเหี่ยวแห้งคมแล้วจะได้ชื่นบาน

(4) 59 น้องนี้ คือ กิ่งโพธิ์ ไซคน ผลาผลเหลืองหล่น เคนอ
 อายนี้ คือ กิ่งกาและเอียง บินผ่ายเหี่ยวกิน นั้นแล้ว
 น้องนั้น คือ กิ่งอุทกน้ำ ว่างใสเย็นอาบ
 อายนี้ คือ กิ่งคนอยากน้ำ แสงคันอาบกิน น้องเอย

แปลความหมาย น้องเปรียบเหมือนต้นไม้ที่ทร ที่มีผลสุกเหลือง พี่เหมือน
กาและนกเอี้ยงที่เป็นมาหาอาหาร น้องนั้นเปรียบเสมือนน้ำใสเย็นในวังใหญ่ พี่เหมือนคน
หิวน้ำ แสวงหาแหล่งน้ำเพื่ออาบและกิน

ข. 1.6 การชักแม่น้ำทั้งห้ามาโน้มน้าวจิตใจ

(1) 60 น้องบผ่ายไผ่อาย จิตทะจอกทะลายมุก
 เหมือนกิ่งปลาเป็นบก ส่วนสีกายกลางแจ่ง

แปลความหมาย ถ้าน้องไม่เห็นใจพี่ พี่ก็เหมือนคนหัวใจสลาย เหมือนกิ่ง
ปลาหนีน้ำขึ้นมาบนบก รอคอยความตายเท่านั้น

(2) 61 เจ้าผู้ โสมเสลาหน้า เทวคาเพิ่นลงเกิด เรียบเอย
 น้องอย่าให้เสียคำมักอาย มาผ่นผ่ายอีเสียม
 บัวทองบ่ทอนหน้า ผยของฟูเท่าข้าว ชีวังเอย
 พระจันทรบ่ทอนพรากข้าง หนีพ้นเหลียมสเมรุ ได้แล้ว

59 พระอริยานุวัตร, นกกะจอก, หน้า 82.

60 พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 11.

61 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

แปลความหมาย น่องผู้มีใบหน้างาม เหมือนเทวดาลงมาเกิด อย่าได้ทำให้
ความรักของพี่ตองสูญสลายไปเลย กอกบัวไม่เคยหนีน้ำคงลอยอยู่เหนือน้ำตลอดชีวิต
พระจันทร์ไม่เคยโศจรไกลจากเขาพระสุเมรเลย

ข.1.7 การตัดพ้อทอว่า เมื่อฝ่ายหญิงไม่มีไมตรีตอบ

(1)⁶² พี่ก็ มาอนไหว วนเสียก็วนเป่า แทน
เป็นคังไซใส่ไต หลังหลาบทอนทมาน
พี่ก็อุปมาให้ อันใดก็ยอนยาก แทน
ดึกก็ใส่แซ่ไว้บ่ดึกกะใส่แซ่ไว้ ความซ่างกะบวณปลา น่องเอย

แปลความหมาย พี่มาอันวนน่องก็เป่าประโยชน์ เหมือนคนคักไซไว้ซ่าง
หลังคนอื่น ปลาย่อมไม่เข้าไซ พี่จะทำอะไรก็ลำบาก ถึงการคักไซของพี่จะไม่ไปปลา พี่ก็
จะคักไซไว้รอความกรุณาจากปลา

(2)⁶³ เจ้าผู้ เป็นคอกะบุงแล้ว ควายสี่บ่ทอนโก้น
เจ้าผู้ โพนใหญ่แล้ว เสียบไม้บ่ทอนตึง
ก็คังเสลากอน ลมตีบเอียงอวย ได้แล้ว
ลมสี่อุมห้าอุม มาคองกับหงอย

แปลความหมาย น่องเหมือนคอกไม้พะยุงที่ควายเอาซ่างมาถูกก็ไม่รู้จักลม น่อง
ผู้เปรียบเสมือนเนินดินใหญ่จะปักเสียมหรือไม้ก็ไม่เคลื่อนไหว เหมือนคังกอนหินที่ลมพัดอย่าง
ไรก็ไม่เคลื่อนที่

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁶³ พระอรุณวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 13.

- (3) 64 ลือน้องบ่เก็บผักนึ่ง ซิลิมแกงข้าวแจ่ว
 อกพอบ่เอียนเซียงหมอ พอทมเซียงคคอม แน่ถอน
 โอนอ ชาติที่ควายบ่กิน เกียงหว่าแสนซิมเซาหัก
 หมูบ่กินฮ่า ออย่าไปถุกคังเว้อ
 คือกังอ๊วบ่เคียวบุนฝ้าย แสนชิบ่อนกัหากฮุน

แปลความหมาย หรือน้องไม่ได้เก็บผักมาหนึ่งจิมกับน้ำพริก (ลิ้มความทุกข์ยาก)
 น้องน่าจะคิดถึง ความหลัง เมื่อครั้งคมเซียงคกินด้วยกัน แต่ควายที่ไม่กินหญ้าจะไปถุกเขาบังคับ
 ไม่ได้ ที่รักแม่คฝ้ายไม่ยอมรับแม่คฝ้าย หากไปบ่อนฝ้ายเข้ายิ่งจะรักลำบาก

ข. 1.8 การตัดพ้อถึงความอากัพไม่คูควรรกับฝ้ายหญิง

- (1) 65 บุญหัวพี่เคยไค้ช้ข้าง ย้านแหงพาคก น้องเอย
 บ่เคยไค้ช้คก สากกะเบือชิพาเก้น
 แนมทอนบุญคาคไค้ จักบินมาคิลนกเจ้า นั้นแล้ว
 น้องเอยบุญบ่คาคไค้ มะบิไซติคุณโสง พี่แล้ว
 แสนชิบองไลคอบเอา กัหลุมมือไปไค้

แปลความหมาย พี่เป็นคนบุญน้อยไม่เคยไค้ช้ข้าง เพราะกลัวจะตกจากแหง
 พี่ไม่เคยตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง แรงสากจึงพาพี่กระเด็นตก ถ้าพี่บุญมีคงจะบินมาหาเอง
 เหมือนนกยาง บุญพี่คงไม่ถึงจึงไม่ไค้ควงแก้วมาประดับเรือน แม้จะหมายปอง กระเสือก
 กระสนหากยังหลุมมือไปไค้

64 เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

65 พระอริยานุวัตร, ท้าวถ้ำสอน, หน้า 14.

(2) ⁶⁶	คนบสนมโสัง	โคงเคงบสนมวาท
	แหวนบสนมมือนิ้วกุน	เห็นแล้วสาบสอวาง
	กลองบสนมฆอง	หมอแคนบสนมแสง
	แกงบหอนสมหมอนึ่ง	กินไต่กับนิ้ว
	ผ้าบสนมเมียรชอน	คือผีปั้งหลุก
	คาแอกบสนมโป	หมากพร้าวดินซีแห้ง ใจผง

แปลความหมาย (ที่ไม่คู่ควรกับน้อง) เหมือนคนนุ่งโสร่งก็ไม่สวย นุ่งกางเกงก็ไม่งามไม่เหมาะกะกับรูปร่าง เหมือนคนมือนิ้วควมแหวน เห็นแล้วไม่ชวนมอง เหมือนกลองย้อมไม่คู่ควรกับฆอง เหมือนเสียงแคนย้อมไม่กลมกลืนกับจังหวะแสง* เหมือนเอาหมอนึ่งข้าวมาทำแกง แม้จะกินไต่ก็ไม้อร่อย สามีไม่เหมาะกะกับภรรยา เหมือนผีปั้งพลัดตกจากมือเหมือนคาแอก* ก็ไม่คู่ควรกับเครื่อง เช่นที่บรรจุงลงในกะลา ทำให้หน้าแดง

(3) ⁶⁷	อันนี้ จวบสนมเกวียนล้อ	แสนซิ่งลากลากแก
	คนบสนมคุดหาน้ำ	แสนซีโหยนกับงาม
	เบี่ยนบสนมคัง	เขื่อนฝางบสนมแป้นไม้คู้
	บวยบสนมอู่แองน้ำ	กินไต่ก็เล่าจาง

แปลความหมาย วิวที่ไม่เหมาะกะกับเกวียนย้อมลากไปไม่สะดวก คนไม่เหมาะกะกับหาน้ำจะเดินอย่างไรก็ไม่งาม เหมือนกะเบี่ยนไม่เหมาะกะกับกะกั้ง เรือที่มุ่งควายฝายย้อมไม่เหมาะกะกับพื้นไม้ประคู้ กระบวยไม่เหมาะกะกับคุ่มน้ำ ตักน้ำกินไต่ก็ไม่เป็นรส

ข.2 มหายายอยส่วนหญิง

ข.2.1 แสดงความคลางแคลงใจในน้ำคำของฝ่ายชาย

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76

* แสง คือฉาบขนาดเล็ก แต่ใหญ่กว่าฉิ่ง

* คาแอก เป็นผีรักษานา อธิบายไว้ในหน้า - 105.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

ข. 2 ปะหยายอยสำนวนหญิง

ข.2.1 แสดงความคลางแคลงใจในน้ำคำของฝ่ายชาย

(1)⁶⁸ ลีว่า จักแบ่งความเว้า คือเขาแบ่งปลาจ่อม นั้นเนอ
คือจักตอนปลาแตกจำ แสนซีเอ๊กบ้งาม

แปลความหมาย ซางเสกสรรววจามาพค เหมือนเขาปรุงปลาจ่อมให้กิน
เหมือนคนฉีกปลาร้าออกเป็นชิ้น มาตกแต่งให้้งคงาม ซึ่งถึงจะแต่งอย่างไรก็ไม่้งคงาม

(2)⁶⁹ คำปลาแตกนี้ ให้ใส่เกลือพอกี้
ลางเพื่อมีหนอนลงเงาะ อยู่ใหม่มีฮู้ ไค่แล้ว
ไมซี หลิงเห็นใส่ หัวใจคนใหญ่ ไค่นอ
ทางปาก หวานคั่งน้ำอ้อย ใจส้มคั่งหมากนาว นั้นแล้ว

แปลความหมาย การทำปลาร้านั้น ต้องใส่เกลือให้พอเหมาะ ไม่เช่นนั้นจะ
เกิดหนอนขึ้นในไห ซึ่งเรากไม่รู เหมือนกับหัวใจของคนเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น บางทีปาก
เจรจาอ่อนหวาน ใจอาจจะเปรี้ยวเหมือนมะนาวก็ได้

(3)⁷⁰ อันว่า ความปากเว้า คือคังซิกลันกิน แทนอ
ใจสังขมคือเขาฮอ บออาจมีไผฮู้
แนวลัน บมีกระคูกี้ แพงเลตลวงเสนห์ พีเอย
ชายมีเมียหลายคน หมอมเฮียบบมีฮู้
คิตาง ใหน้องกั้น ๆ คั้น แยกเงาในแวน แท้เค
สังซี ใหน้องคาคลาคลม เคือนท่ากอนฝน บฮู้
คิแกลงลุ่มคบบมี คาคลาคมีน
จนว่า กนชทงจอกอ คนน่องซีป่วยการ นั้นแล้ว

⁶⁸ พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 20.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

แปลความหมาย น้ำคำที่เจรจันอันอ่อนหวานปานจะกลืนกิน ใจอาจชมกักรบเพ็ด เพราะล้นไม่มีกระดูก จะกระตือกรังไรก็ได้ อาจจะมีเมียหลายคนแต่น้องเองจะรู้ได้หรือ ย่อมมาหลอกน้องให้หลงเงาตนเองเลย เหมือนกับมาหลอกให้ล้มเพราะโคลนคม ทั้ง ๆ ที่ มีโซ่เคื่อนหา จะทำให้น้องล้มเจ็บกายไปเปล่า ๆ

ข.2.2 ให้คำตอบว่าตนเองยังเป็นโสดไม่มีคนหมายปอง

- (1) 71 น้องนี้ คือคิ่งควงดอกไม้ กลางไพรหอมกลิ่น
 มีแต่แมงผู้เต็ง คอมแล้วก็ได้หนี
 น้องคือ คิ่งบุพผาคิ้ว เลเตเหยกกลิ่น นั้นแล้ว
 บ่มีไฉเบ็งสิ่ง ตาน้อยกับเห็ดสียา
 คือคิ่งสาขาไม้ โฟไฮบมีหน่วย ดังแล้ว
 ลูกบ่มีอยู่คน กาเอียงกับหอม

แปลความหมาย น้องเปรียบเสมือนดอกไม้กลิ่นหอม หมู่มแมลงมากดมกลิ่นแล้ว ก็บินหนีไป น้องจึงเปรียบเหมือนดอกเลเตที่หอมกลิ่น ไม่มีใครชายตามมาแล เหมือนคันไฟ ที่ไม่มีเมล็ด กา และนกเอียงก็ไม่มาจับ

- (2) 72 โอนอ อ้ายเขย แนนึงนี้ คือกันกับคอกทม นั้นแล้ว
 ค่นว่าอ้าย บ่หาไม้หมั้น ควงควับหลนลง พี่เอย

แปลความหมาย ผู้หญิงนั้นเปรียบเหมือนคอกทม หากไม่หาไม้มาสอย คอกทมย่อมไม่หลนลง

71 พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 17.

72 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ค. มะหย้าโตงโตย หรือ ยาบสร้อย เป็นมะหย้าที่มีลักษณะคล้ายคำพังเพยในภาคกลาง มะหย้าโตงโตย มีลักษณะเป็นเพียงคำเปรย มีใจคำสอนเหมือนมะหย้าภาษิต คำเปรยนี้อาจจะเป็นข้อเตือนใจ ที่ให้สติแก่ผู้ฟังให้นึกถึง ทางดี ทางชั่ว ทางไถ่ทางเสีย สิ่งที่ดีควรทำและไม่ควรทำ บางครั้งก็เป็นการพูดเสริมหรือจูงใจให้เกิดความเค้นขันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มะหย้าประเภทนี้ชาวบ้านจะนำไปใช้ในวงสนทนาทั่ว ๆ ไป

ค. 1 เปรียบเทียบถึงสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เพราะเป็นธรรมชาติ

- (1) 78 โอนอ เทาสังมาทมางเหม็น เว้นซึ่งดมชีวหมวก
ชาติที่หมอนแสดัว ชีซึ่งหัวชีว เอือก เสียลือ
พีก์เกรงแต่น้ำท่วมบ้าน เคือนห้าลวด เมือง

แปลความหมาย เป็นไปได้อะไรที่เหาะจะเหม็นดมเบือหมวก เป็นไปได้อะไรที่หมอนจะเกลียดหัว เบือหัว เลือก พีก์เกรงแต่น้ำจะท่วมบ้านเมืองในเคือนห้า

- (2) 79 บัวอีแบ้งไปเกิด กลางหนอง แค้น
บัวทองสั่งไปเกิด สวนบ้านเก่า
ที่เล็กมาเลาคน สังกไปโห่งแคบอนเงิน เจ้าเอย

แปลความหมาย บัวผันทำไมไปเกิดกลางสระ แคบัวสายกลับไปเกิดในส่วนที่เล็กก็กลับคน ที่เคยแห่งซอกก็กลายเป็นแอ่งน้ำขังน้ำ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

78 พระอริยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 22.

79 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ค. 2 การเปรียบเทียบถึงคุณค่าของความคิด

(1) ⁸⁰	ปลาบยีนคืบอน	ชลธิ์เขินชาก
	หงส์หากชมชื่นเค้า	สะพังก้วยคอกบัว
	ชาติที่มอลานี	ค้วงหอมสคธาง
	ไผ่ตู่ไค่นั่งไกล	คมแลวบอยากหนี
	อันวาคงหลวงกว้าง	ทิงศนาเนื้อแก่น
	นกหากชมชื่นค้วย	ลำไม้งางาม

แปลความหมาย ปลาบยอมไม่พอใจหากินในแม่น้ำที่แห้งชอก หงส์ยอมชื่นชมในสระที่เต็มไปค้วยคอกบัว คอกไม้หอม คนที่นั่งไกลได้คมกลืนยอมไม่ยากหนี หมูเนื้อยอมพอใจในคองไม้กว้าง นกยอมชื่นชมในต้นไม้ที่สง่างาม

ค. 3 การเปรียบเทียบถึงการกบมิตรของคนชั่ว

(1) ⁸¹	ชาติที่ของเหม็นนี้	แมลงวันเขี้ยวชิตัวค้อ
	ช่างหากชื้อได้แล้ว	หนอนชิบอนบุนกิน
	กาหากยีนสงวนสู้	แสวงชมแตหน้าเนา
	แสหากคบบีกเปลื้อง	ห้วยมเข้าใส่โคจร

แปลความหมาย สิ่งปฏิกลยอมเป็นที่ชื่นชมของแมลงวัน แมลงวันเกาะถ้ายมูตรคแล้ว ก็จะเกิดเป็นหนอน ภายอมแสวงหน้าเนา แร้งยอมยีนค้ในชากศพ

ค. 4 การเปรียบเทียบถึงความผิดพลาดในการทำงานซึ่งทำให้เสีย

ผลประโยชน์

⁸⁰พิทุร มลิวัลย์, อินทนิเวศสอนลูก, หน้า 54.

⁸¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

(1) ⁸²	เจ้าสัง ดางเทื่อ	ไลนาเอื้อ ณบตทหายดอย นกลงกีนกล้าในนา	หนีไปดำนาข้าว คำได้ช่วยการ สังบไล	แทนอ
	บาทวา คือตั้ง	นกกินจนจวบโตนอนอย หมหมากินเขากินธำ	สังมาป่อยวาหากิน บโกวา นั้นแล้ว	เจ้ารอย
	บาทวา	ไก้มักโจนกินเขากอง	สังมาของวาใส่ไซ	บอ

แปลความหมาย ทำไมละทิ้งนาไครางแล้วไปบุกเบิกทำนาใหม่ ถ้าฝนไม่ตก จะดำนาไคผลหรือ นกเขาคิวโตลงกินข้าวในนาไม่ไลหนี กลับไปไลนกกกระจิบนกกกระจาบตัวเล็ก ๆ และสาปแช่งว่าหาลงกิน เหมือนสุกรและสุนัขกินรำก็ไม่วาอะไร แต่ไกกินข้าวปลายกลับไลหนี

ค.5 เปรียบเทียบเปรยการทำอะไรโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ

(1) ⁸³	น้ำกว้างตื้น บหนองคือวังหนอง เมื่อเจ้ากินหมากกอ	อยากฟาวกล่าวไปสา หมปลาฉิวรอน พี่เอย กลางป่าอูยมา ๆ แทนอ
	ดางเทื่อ กินบคดำเบ็งทอง	ซีเหี่ยวซีหยังกิน นั้นแล้ว

แปลความหมาย แม่น้ำตื้น ๆ แดกวางอยากวนไปวิกปลา เพราะไม่ใช่หนองน้ำ ที่แห้งชอตจะเหิน้อยโดยแปลประโยชน เมื่อพบผลตะครอกกลางป่า อยากตะกละกินโดยไม่ เป็นทวงทอง ทองจะร่วงตลอดกิน

ค. 6 การเปรียบเทียบ การสอนหนังสือให้คนฉลาด

(1) ⁸⁴	เพื่อน นองก็จันใจแ ไผบสอน สอนเงือกแซ	ที่เหล็กตอหนาข้าง อายเอย ให้ลอยนำแกว่งทาง
-------------------	---	--

⁸² พระอริยานุวัตร, ทาวคำสอน, หน้า 15.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁸⁴ พระอริยานุวัตร, นกกกระจอก, หน้า 56.

แปลความหมาย พื้น เปรียบเสมือนแสงดาว จะไปแข่งขันกับแสงอาทิตย์ได้
อย่างไร เหมือนคิ่งแสงหิ่งห้อยรัศมียอมไม่สว่าง เทาพระจันทร์

ก.2⁸⁷ เจ้าผู้โสมเสลาหน้า เทวดาเห็นลงเกิด เขียมเอย
น้องอย่าให้เสียคำมักอ้าย มาผันผ่ายอี่เขียม
บัวทองบ่หอมหนึ่น้ำ แดยของฟูเห่าชั่วชีวังแล้ว
พระจันทร์บ่หอมปากข้าง หนีพื้นเหลียมสุเมร ใต้แล้ว

แปลความหมาย คู หน้า 72.

ก.3⁸⁸ พื้น มกน่องแก้ว เพียงพโยมคือสว่าง
จิตทะจอกฝัน แดงเนอบฮวมคิ่ง น้องเอย
ฮักฮวมสอง เสนหาเกยว คือชีเถิงมะเรื่องเมก
จิตพักมอบให้น้อง พอดฮวมใจ

ก.4⁸⁹ พื้น คือคิ่งแสงหิ่งห้อย ลงกลัวเกลือกพงศ์ นั้นแล้ว
บ่คือ ท่ามะโรงเหลื่อม เอื่องแสงใสสูง
บ่คือ มะตีโชติแก้ว คมกลัวบ่หอมหมอง
บ่คือ มะตีใสโองแสง เกลือกคินบ่หมอง เคร้ว

ก.5⁹⁰ อันนี้ ขางมาลับบับลิน แนวหญิงบ่สัดขื่อ
ใจหนักหน่วงแทนน สั้งแท้หอกเม็งงา นั้นแล้ว
แนวหญิงทาน้ำ คนอาบลงกิน
หญิงส่าลาโรงงาน จอดเซาอนยัง

87 คู หน้า 72.

88 คู หน้า 68.

89 คู หน้า 69.

90 พระอริยานุวัตร, นกกะจอก, หน้า 65.

เจายอกฟ้า
 เจาญคอกเกษแก้ว กานกอบบัวบาน
 นองแก่นแก้ว
 นางนงหลา
 โสมเส้งยม
 โสมเสลาสอย
 นางแพง
 สัตยุดักษิณที่ไซแทนฝ่ายชาย
 จอนนะคอน
 จอมเมือง
 ทนอพูดโธ
 เจาทนอฟ้า
 บาคานทาว

ง. การเปรียบเทียบแบบสมจริง (Realistic) เป็นแนวการเปรียบเทียบที่นิยมมากที่สุด
 ในวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การเปรียบเทียบแบบสมจริง (Realistic) ตามความเข้าใจทั่ว ๆ ไปนั้นหมายถึง^{๑๓}
 การแต่งหนังสือพรรณาเรื่องละเอียดละออ อ่านแล้วเหมือนกับมองเห็นภาพพจน์ตามไวยากรณ์ที่พรรณา
 แต่การเปรียบเทียบแบบ Realistic ในที่นี้หมายถึงการเปรียบเทียบที่ยกเอาสภาพความเป็นจริง
 ทางธรรมชาติของ คน สัตว์ วัตถุ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ มากล่าวเปรียบเทียบกับสภาพความเป็น
 ไปของกวีหรือของตัวละคร เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความสะเทือนใจเกิดภาพพจน์ได้เด่นชัดยิ่งขึ้น
 นอกจากนั้น ในวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมี

๑๓. เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน) , การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์
 หน้า 5๐๐

หยิบเอาประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่คนธรรมดาสามัญเข้าไป เช่น ความผิดพลาดในการประกอบอาชีพมาเป็นเครื่อง อธิบาย อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร

แนวโน้มในการนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับสภาวะของกวี หรือสภาวะของตัวละครในวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะแตกต่างจากการนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมของภาคกลาง คือ⁹⁴ วรรณกรรมของภาคกลางนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับแนวจินตนิยม กวีเห็นธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกนึกคิดของกวี หรือตัวละครเอกของเรื่องโดยพรรณนาธรรมชาติไปตามอารมณ์ของตนในขณะนั้น เช่น เสร้าโศกในการจากครูกั๊กมา ทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติ ก็เตือนใจให้คิดถึงความหวัง ดอกไม้หรือสัตว์จะถูกหยิบยกขึ้นมาพรรณนา ก็ต่อเมื่อมีชื่อหรือมีลักษณะเตือนใจให้คิดถึงความหวังเท่านั้น ไม่นำพาต่อความงามที่มีประจำตัวของธรรมชาติเลย

แต่แนวโน้มในการนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่อง อินทนิลาชฌอนลูก, กวาระเกด, ท้าวคำสอน และนกกกระจอก เท่าที่ทำการกล่าวถึงธรรมชาติจะกล่าวในแนวอัตถนิยม คือนำเอาสภาพเป็นจริงของธรรมชาติมาคิดใคร่ครวญ หากดี ขอเตือนใจจากธรรมชาติให้ธรรมชาติเป็นครู ทั้งในด้านดี และร้าย เป็นการมองธรรมชาติอย่างมีความคิด มีเหตุผล โดยคำนึงถึงความเป็นจริงในธรรมชาติมากกว่าที่จะคำนึงถึงอารมณ์เพ้อฝัน หรือคุณค่าทางศิลปะการเล่นคำ วรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเป็นวรรณกรรมที่ผสมเหตุผลตามความจริง เป็น Poem of Idea มากกว่า Poem of appeal to sense⁹⁵

การนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมที่ศึกษา มีลักษณะดังนี้ คือ

ง.1 การนำธรรมชาติของสัตว์บางชนิดมาเป็นครู ในทางประพจน์ปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน

⁹⁴วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พระนคร : อมาคมภาษา และหนังสือแห่งประเทศไทย, 2504), หน้า 12.

⁹⁵poem of idea คือ กาพย์กอนที่มุ่งให้สาระทางความคิด
poem of appeal to sense คือ กาพย์กอนที่มุ่งให้ความรู้สึก
สะเตือนใจต่อผู้อ่าน

ง. 1. 1 ธรรมชาติสัตว์ที่ถือเป็นแบบอย่างที่ดี เช่นปลาไหล ตก แคน ปลวก
 ผึ้ง ไก่ เต่า คัวหนอน

(1) * อันหนึ่ง ให้ช่างบ่อน
อย่าได้เบนคูลอย
ให้คอยทำเพียรสร้าง
ให้ช่างก่อสร้างไว้	เสมอคั้งปลาไหล
คั้งปลากระทังไม้
เสมอแคนแปงซ้อ
เสมอเผิงสืบฮัง พ้อเอย
(2) * ให้คอยทำเพียรถม
อย่าได้ไ้คู้คู้เคื้อ	เสมอขุมขมเหยื่อ
คีนลันไซพา นันเนอ
(3) * เป็นคั้งนี้
มันช่างหักช่างอ่อง	ให้ทำเนียมนำไก
ปองเลียงให้ใหญ่สูง
(4) * ชื่อว่า เป็นคนให้
มันหากเมี้ยนไซไว้	ทำเนียมนามเตา
คี่แล้วจึงคอยไป
(5) * ซาคที่แวนนามบั้ง
เฮ็คให้เป็นคั้งม่อน	แปนโตกาสิค้อค กินแล้ว
โยหุ่มห่อโต นันเนอ
ธรรมชาติสัตว์ที่เป็นครูในทางไม่ดี เจน อั้งอั้ง กา นกไล่ เป็ด	
(6) * อันหนึ่ง อย่าให้ทำตนเพียง
มันหากเหลือแต่ฮ้อง	หัวเพียงอ้ายอั้ง นันเนอ
ตายข่อนปากโต นันแล้ว

* อั้งไว้แล้ว หน้า 61, 59, 57.

- (2) * อย่าได้ชั่วชั่วสอง เสมอหากินไข
 อย่าได้เป็นคั้งนกล่ไสสอง ลาง เข้มขมแข็ง
 ไผ่ยืนก็ค้าย ค่อมลางเสีียงปาก
 ตั้งว่าคลองถอยฮ้าย ฝูงน้อยยาเสียน แท้เนอ
- (3) * กาหากินสงวนสุ แสงชมแต่น้ำเนา
 แ่งหากตบปีกเปล้อง หัวขุมเข้าใส่โคง
- (4) * มาอินค เป็ดเค อยากขันยามเสมอไก่อ
 บุญนาวส่งให้ ชิขันไค่ม่วนยิน คอกนา

3.1.2 การนำเอาสภาพธรรมชาติของสัตว์ มาอธิบายสภาพความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร เช่น ปลาหน้่น้ำ ม้า หรือ ปลาหน้าแดง

- (1) * น้องบ่ผายไผ่ค้อย จิตทะจอกทะลายมุด
 เหมือนคั้งปลาเป็นบก ส่วนสีตายกลางแจ้ง
- (2) * พี่เทียมคั้งอาชนัยมา เกินทางทิวทอด
 มาพอน้ำ ในส้างเบ็งคาย นั้นแล้ว
 พี่ค้อคั้งปลาเซ็งซอน ในน้ำน้ำเขินซาค
 ฝนบตกหยาดค้อย กาแ่งชิสวบกิน
- (3) * อันว่าเชอชาตน้อง เหมือนคั้งปู้หอย
 บ่ทอนคือปลาบึก ลาบนิ้วกินไค้
 แนมทอแนวนามเชอ หอยนาคาคำ นั้นแล้ว
 บ่ทอนงามพำเพียง หอยหว่าง บวงทะเล

ง. 2 การนำธรรมชาติของพืชบางชนิด มาเปรียบเทียบถึงพฤติกรรมของตัวละคร

* อ้างไว้แล้ว หน้า 57, 81, 83, 72, 70, 78 .

- (1) * อันหนึ่ง สาขาไม้ ลำเคี้ยวปล้องก็ต่าง กันคายน
หากว่าเป็นพี่น้อง ใจเดียวก็หากมี พอแล้ว
- (2) * เอือนบมีสี่หน้า กาบินมาหากชิลวง
มีเอือนบมีพ้อหย้า โจรสีเข้าลวงของ
ชาติที่คนหันไม้ ลำกะยุงก็ยั้งเมื่อย
ลำบมีแก่นนั้น เขาชิมางางอน
- (3) * อันว่าความปากเว้า คือคั่งชิกลันกิน แทนอ
ใจสังขมคือเขาขอ บออาจมีไผ่สุ
- (4) * บัวอีแม่สังไปเกิด กลางหนอง แทนอ
บัวทองสังไปเกิด ส่วนบ้านเกา
ที่เล็กมาเล่าคน สังไปโห่งแต่บอนเขิน เจ้าเอย

ง. 3 การนำธรรมชาติของพืช และสัตว์ ที่สัมพันธ์กันมาเปรียบเทียบเป็น
ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย เช่น ต้นโพ กับ นก ดอกไม้ กับ แมลงภู่

- (1) * น้องนี้ คือคั่งโพไซทัน ผลาผลเหลืองหล่น เคนอ
อ้ายนี้ คือคั่งกาและเอียง บินผ่ายเที่ยวกิน นั้นแล้ว
- (2) * น้องนี้ คือคั่งควงดอกไม้ กลางไพรหอมกลิ่น
มีแต่แมงยูเื้อง ค่อมแล้วก็เล่าหนี
น้องนี้ คือคั่งบุพผาคว เลเตเหยกิน นั้นแล้ว
บมีไผ่เบ็งสิ่ง ทานอยกับเหลียว
คือคั่งสาขาไม้ โพไซบมีหน่วย สังแล้ว
ลูกบมีอยู่คน กาเอียงกับค่อม

* อ้างไว้แล้ว หน้า 62, 72, 76, 80, 77.

ง. 4 การนำเอาสภาพแวดล้อมและประสบการณ์ในชีวิตประจำวันมาเปรียบเทียบกับสภาพความเป็นไปของตัวละคร

- (1) * พี่ได้เห็นหน้าน้อง มันจูบกะใจจอก แทะกาย
 คือคั่งได้กินแกงปลา แซบกะนิ้วใจแท้
 มันคือได้กินหัวแห้ว ทวงกะสันบ่ออกปาก นั้นแล้ว

กลอนบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบความรู้สึกประทับใจของชายหนุ่มเมื่อแรกพบหญิงสาว ว่าคนมีความประทับใจมาก ใช้คำว่า "จูบกะใจจอก" อธิบายความรู้สึกที่เป็นนัยประหวัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาว ซึ่งความรู้สึกนี้เหมือนกับการได้กินอาหารที่ถูกปากถูกใจ

- (2) * เจ้าบ่ ยอดช่อเป้ง แงงอ่อมคือสีหวาน เคนอ
 ใदनอ ซิได้เค็ดมาแกง บั้นเข้าเฮียมลิลงคู้ย

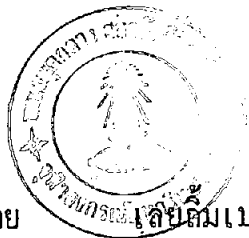
กลอนบทนี้ เป็นการชื่นชมความงามของสาวรุ่น โดยเปรียบกับยอดผักที่ได้บู่ได้น้ำอย่างเต็มที่ ยอดช่อเป้ง เป็นยอดผักใหญ่ที่อวบงาม ยอดผักประเภทนี้หากนำไปแกงจะมีรสหวานตามธรรมชาติ ใคร ๆ ก็อยากลิ้มรสแกงที่ปรุงโดยใช้ผักยอดช่อเป้ง นับว่าเป็นการเปรียบเทียบที่เนะภาพได้ชัดเจนมาก กลอนบทนี้สามารถตีความเป็น Set Symbolism ได้ โดยเฉพาะตอนที่ผู้ชายอยากจะชิมรสแกงกับข้าวเหนียว

- (3) * พี่เป็นคั้งไซหลังหล้า บ่หมานปาน่า เพ็นนอ
 ดึกก็ใส่ไว้บ่ดึกก็ใส่ไว้ คามช่างกะบวนปลา เทาะนอ

- (4)⁹⁶ ซาคที่ นาทามเฮื้อ ประสงค์หาแต่กล้าแก
 กล้าอนมีบแพ นานาเฮื้อบประสงค์
 น้องไค้ คอมจิตคั้ง ประสงค์ชายเฮียงฮ่วม พี่เอย
 ยานทอ คือกบเขี่ยคฮ้อง เคือนทาถอนฝน
 น้องปลุกหมากแคงไว้ กลางไซก็ไค้ป่า
 ปลุกหมากอี่แคงไว้ กลางนาทิมเป่า อ้ายเอย

* อ้างอิงไว้แล้ว หน้า 68, 70.

⁹⁶พระอรยานุวัตร, ท้าวคำสอน, หน้า 22.

ฝนตกหยาดคอย เลี่ยมเป่ากาย แท้แล้ว
 อันนี้ มีแคลมมาคอง บมีฝนจักหา
 ฝนตกเท้งไท้ คินซีแห่งใจผง

การเปรียบเทียบในบทนี้ เป็นการนำเอาอุปสรรคในการประกอบอาชีพ เช่น ชาวไร่ปลูกมะเขือพวง ปลูกแตงโมไว้เต็มไร่ แล้วนั่งรอฝน ถ้าฝนไม่ตก ดอกผลที่หวังไว้ จะสูญเปล่า เหมือนหญิงสาวที่คอยคอยความหวานใจว่า ตนเองจะเหมือนกบเขี่ยที่รองขอฝนก่อนเดือนห้า

การเปรียบเทียบในลักษณะนี้ จะสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน และแสดงให้เห็นถึงความสามารถของกวีที่มองสิ่งที่คนอื่นเห็นเป็นของธรรมดา ให้มีคุณค่าแปลก เป็นบทเรียนแก่ตนเองและผู้อ่านได้ นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า กวีมีอิสระทั้งสภาพสังคมของตนเอง แทะกลับสะท้อนออกมาอย่างมีแง่มุมทางความคิด ทำให้วรรณกรรมนั้น เป็นสมบัติของชาวพื้นเมืองโดยแท้จริง

ในการศึกษาวรรณกรรมนั้น โดยทั่วไปก็คือการศึกษาองค์ประกอบของบทประพันธ์ เสฐียรโกเศศ⁹⁷ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของบทประพันธ์ว่า

องค์ประกอบของสิ่งใดก็ตาม จะต้องแบ่งออกเป็นสองภาค คือ ภาคประธาน กับ ภาครอง

ภาคประธานได้แก่ ส่วนที่เป็นโครงร่างหรือเนื้อหาหรือตัวเรื่อง ภาครองได้แก่ ถ้อยคำที่เป็นผลความมาประกอบเนื้อเรื่องให้เหมาะเจาะงดงาม นั่นก็คือศิลปะในการใช้ถ้อยคำนั่นเอง.

ในการศึกษาวรรณกรรมเพื่อให้เข้าใจวรรณกรรมอย่างลึกซึ้งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงองค์ประกอบทุกส่วนว่ามีความเหมาะสมกลมกลืนกันอย่างไร การศึกษาคู่มือของวรรณกรรมในค่านิดค่านึง เป็นพิเศษจะทำให้เรียนรู้คุณค่าของวรรณกรรมคลา

⁹⁷ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), การศึกษาวรรณคดีแนววรรณศิลป์ (พระนคร . ราชบัณฑิตยสถาน, 2507), หน้า 135.

เคลื่อนไป การศึกษาวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือในค่านศิลปะการประพันธ์ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ต่อไปนี้จะเป็นการพิจารณาลักษณะเนื้อเรื่องของวรรณกรรม เรื่อง กาละเกด อินทนิลา ท้าวคำสอนและนกกะจอก ซึ่งมีลักษณะเนื้อเรื่องแตกต่างกันเป็นสองลักษณะ คือ

1. วรรณกรรมประเภท Internal Fiction นอร์ธรอป ไพรเออร์⁹⁸

(Northrop Frye) ผู้เขียนเรื่อง Anatomy of Criticism แบ่งประเภทวรรณกรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ประเภท Internal Fiction และ External Fiction และได้ให้คำอธิบายว่า Internal Fiction หมายถึงเรื่องที่มีจุดสนใจอยู่ที่การกระทำของตัวละครในเรื่องและสิ่งแวดล้อมของตัวละครนั้นเป็นสำคัญ วรรณกรรมเรื่อง กาละเกด และ นกกะจอก จัดเป็น Internal Fiction ด้วยเหตุผลที่จะได้วิเคราะห์ต่อไป

2. วรรณกรรมประเภท External Fiction หรือ Thematic Fiction

วรรณกรรมประเภทนี้ Northrop Frye หมายถึงวรรณกรรมที่มีจุดสนใจอยู่ที่แก่นเรื่องนั้น คือจุดสนใจอยู่ที่ความคิดเห็นหรือแนวความคิดของผู้แต่ง ซึ่งเกี่ยวกับพื้นฐานสังคมแวดล้อมของผู้แต่งเอง วรรณกรรมเรื่อง ท้าวคำสอน และ อินทนิลาสอนลูก จัดอยู่ในประเภทนี้

การแบ่งวรรณกรรมพื้นเมืองที่ทำการศึกษาออกเป็น 2 ประเภทนี้ ผู้เขียนพิจารณาจากการที่แต่ละเรื่องนั้นเน้นหนักที่จุดใดเป็นสำคัญ โดยเปรียบเทียบกันในวรรณกรรม เฉพาะ 4 เรื่องนี้เท่านั้น ไม่ได้พิจารณาพร้อมกับเรื่องอื่น ๆ

1.1 วรรณกรรมเรื่อง กาละเกด เป็นวรรณกรรมเรื่องยาวที่สุดในจำนวนวรรณกรรมทั้งสี่เรื่อง แก่นเรื่องของกาละเกด ซึ่งศึกษาความหมายของคำว่า แก่นเรื่องตามวิทยานิพนธ์เรื่อง พระอภัยมณี⁹⁹ การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์จัดแก่นเรื่องกาละเกด

⁹⁸ Northrop Frye, Anatomy of Criticism (New Jersey; Princeton University Press 1957), pp. 53 - 7.

⁹⁹ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร, พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ (สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย 2518), หน้า 8.

ได้ 2 ประเภท คือ

ก. แก่นเรื่องใหญ่ (Main Theme) คือการพลัดพรากจากบ้านเมืองและการผจญภัยของกาละเกด เรื่องนี้จบลงเมื่อการผจญภัยผ่านพ้นไป และตัวเอกกลับคืนสู่บ้านเมือง คนได้และอยู่อย่างมีความสุข

ข. แก่นเรื่องย่อย (Sub-Theme) เป็นเหตุการณ์การผจญภัยแต่ละตอนที่เกี่ยวโยงกับการพลัดพรากจากบ้านเมืองของกาละเกด แก่นเรื่องย่อยในเรื่องนี้มีหลายตอน และมีลักษณะซ้ำ ๆ กัน แก่นเรื่องกาละเกดแต่ละตอนนั้นเรียกว่า บัน แต่ละบันจะมีความสมบูรณ์ในตนเอง แก่นเรื่องย่อยของกาละเกดมี 26 บัน คือ

1. สมมุติบัน เป็นบทเริ่มเรื่อง มีการไหว้ครู และกล่าวถึงกำเนิดของตัวละคร
2. บันกาละเกดไปหาแม่
3. บันมาพากาละเกดเดินคอง
4. บันนางมาลีจันทมสวน
5. บันกาละเกดเข้าหาแม่มาลีจัน
6. บันกาละเกดถูกยนต์
7. บันครูพาเอาศพกาละเกดไปให้ดาบี่ซุบชีวิต
8. บันกาละเกดลาพระดาบี่ไปหานางมาลีจัน
9. บันกาละเกดเข้าหานางมาลีจัน
10. บันพญาพินนากับกาละเกด
11. บันกาละเกดรบกับยักษ์สาละกัน
12. บันยักษ์ผิวเมี้ยขอตามกาละเกด
13. บันกาละเกดพบยักษ์จุมกแกง
14. บันกาละเกดรบกับยักษ์คดทะจิก
15. บันกาละเกดรบกับวิทยาร
16. บันนางกินรีลักกาละเกด
17. บันนางมาลีจันพรากสามี

18. บันกาละ เกิด รมกับงูชวง
19. บันกาละ เกิด พามา ลีจัน จาก เมือง อีศวร
20. บันกาละ เกิด รมกับยักษ์ใหญ่
21. บันกาละ เกิด ชุม ชีวักย์ใหญ่
22. บันยักษ์กุมภตลักนางมาลีจัน
23. บันกาละ เกิด คนหามา ลีจัน
24. บันกาละ เกิด รมกับยักษ์กุมภต
25. บันยักษ์กุมภต ถวาย นางการี
26. บันลูกชายกาละ เกิด ไป เยี่ยม บิดา

ถึงแม้ว่ากาละ เกิด จะ เป็น วรรณกรรม ที่มี แก่น เรื่อง เค้นชัค ประกอบ ด้วย แก่น เรื่อง ย่อย หลาย ๆ ตอน แต่ แก่น เรื่อง ย่อย นั้น ก็ ไม่ คึง คุคใจ คน อ่าน ให้ คิด ตาม เรื่อง เพราะ แก่น เรื่อง ย่อย มี ลักษณะ ซ้ำ กัน เช่น การ ให้ กาละ เกิด รมกับ ยักษ์ หลาย ๆ คน ใน แต่ละ แก่น เรื่อง ย่อย ในการ ท่อ สู่ แต่ละ ครั้ง นั้น แม้ จะ เป็น ยักษ์ ก็นละ ตน ฤทธิ์ เตะ และ วิถี การ รมกับ ก็ เป็น แบบ เดียว กัน ไม่ มี วิถี การ ที่ แผลง ใหม่ การ รมกับ ยักษ์ ใน แต่ละ ครั้ง ก็ ใช้ เวลา ยืด ยาว หลาย ๆ วัน ทำให้ เนื้อ เรื่อง ไม่ สนุก เท่า ที่ ควร

การ ที่ แก่น เรื่อง ย่อย ซ้ำ กัน หลาย ๆ ตอน นี้ น่า จะ เป็น เพราะ ต้องการ เน้น บุคลิก ของ ตัวละคร ให้ เค้น เป็น การ ให้ โอกาส ตัว เอง ได้ แสดง ความ สามารถ พิสูจน์ ความ เก่งกล้า ใน วิชา อาคม เพื่อ แสดง ให้ เห็น ว่า มีความ เหมาะสม กับ ตำแหน่ง กษัตริย์ ผู้ยิ่งใหญ่

เพื่อให้ การ พิจารณา ลักษณะ เนื้อ เรื่อง กาละ เกิด ได้ เค้นชัค จะ ขอ เล่า เรื่อง กาละ เกิด โดยย่อ

ราชา เกตุราช กษัตริย์ ผู้ครอง เมือง พาราณสี มี มเหสี ชื่อ นาง กาละ ทอน พระองค์ มี มา แก้ว ชื่อ ม่า มะณี กาย มี ฤทธิ์ มาก คือ สามารถ เหวะ และ เจรจา ภาษา มนุษย์ ได้ ท้าว เกตุราช ให้ มเหสี ว่า ราชการ แทน แล้ว พระองค์ ออก เดินทาง ไป เรียน อาคม กับ ฤาษี ใน ป่า พร้อม ด้วย มา มะณี กาย พระองค์ เรียน อาคม กับ พระ ฤาษี จน สำ เร็จ วิชา เสก น้ำ คำ คิน เค้น บน น้ำ และ เหวะ เเห็น เมื่อ เรียน สำ เร็จ แล้ว ราชา เกตุราช ลา พระ อาจารย์ กลับ บ้าน เมือง พระ ฤาษี แนะนำ ให้ ไป ยุบ มิตร กับ พญา สุบรรณ ราชา แห่ง ครุฑ และ พญา กุมภต ราชา แห่ง ยักษ์ ทั้ง สาม

คนเป็นมิตรร่วมสัจสาบาน สหายทั้งสองไถ่สอนอาคมและมอบอาวุธวิเศษ คือ ธนู และ พระขรรค์ ให้กับราชาเกตุราช พร้อมกับร่วมกันปฏิญาณว่า ใครมีทุกข์ร้อนจะช่วยเหลือกัน มีโอรสและธิดาก็จะให้รวมเป็นเฒ่าพงศ์เดียวกัน

เมื่อราชาเกตุราชกลับคืนสู่พระนคร ได้โหมเหี้ยมพิชิตขอลูกจากพระอินทร์ พระอินทร์จึงส่งพระโพธิสัตว์ลงมาเกิดเพื่อใช้กรรมเก่า เมื่อนางกาละทอนประสูติโอรสเป็น कुमारรูปงาม ไทรหลวงถวายพระนามว่า กาละเกด* และทำนายว่าจะพลัดพรากจากบ้าน เมืองไปตั้งแต่เด็กเป็นเวลานานหลายปีจะได้กลับคืนมา พระบิดาทำมกุมารไปใกล้คอกม้า เมื่อพระบิดาทำมบอย ๆ กุมารเกิดความสงสัยไปหาม้ามะนีกาย ม้าพากุมารเดินลงหายไป กุมารก็ร้องไห้คร่ำครวญถึงบ้านเมือง และพระบิดาพระมารดา แคม้ามะนีกายปลอมว่า จะพากุมารไปดี ม้ามะนีกายจึงพากุมารไปพบเนื่อคู่ เป็นธิดาของท้าวพินน ชื่อนางมาลีจัน เป็นสตรีที่มีความงามมาก กษัตริย์หัวเมืองต่าง ๆ มาสู่ขอพระบิดาก็ไม่ยอมยกให้ ท้าวพินนสร้างปราสาทเสาศีรษะเดียวให้อยู่มีทหารแวดล้อมหลายร้อยคน กาละเกดพบนางมาลีจันในสวนดอกไม้ เกิดความรักใคร่อยากได้นางมาเป็นคู่ อ่อนวอนขอความช่วยเหลือจากพระอินทร์ พระอินทร์ช่วยกำบังตามีให้คนอื่นมองเห็นกุมาร นอกจากนางนม กาละเกดได้ไปอยู่ในปราสาทร่วมกับนางจนกระทั่งได้นาง เป็นชายา ท้าวพินนทราบว่ามีชายชู้ลักลอบเข้าหาพระธิดาโกรธมาก ให้ทหารเอกลอบวางหอกย่นคร์ถูกกาละเกดและม้ามะนีกายเสียชีวิต ก่อนตายกาละเกดขอให้ชายาจักชากศพลงแผลอนน้ำไปไม่ให้เฒ่า พญาคฤทศหายรวมสาบานของพระบิดาไปพบเข้าจำม้ามะนีกายได้ จึงนำชากศพไปให้ญาติชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ กาละเกดได้เล่าเรียนวิชาจากพระฤาษีมีความรู้ในเรื่องอาคมทุกประเภท พระฤาษีประทานอาวุธวิเศษ คือ ศร และ พระขรรค์ให้ กาละเกดลาพระฤาษีกลับไปหานางมาลีจัน ได้สู้รบกับพอลตา (พระสสุระ) คือพญาพินน กาละเกดได้ชัยชนะ พญาพินนสิ้นพระชนม์ แต่กาละเกดชุบชีวิตคืนใหม่ แล้วพามเหสีกลับบ้านเมือง ระหว่างทางได้เผชิญภัยมากมาย เช่น เมื่อผ่านเมืองยักษ์สาละวัน ได้รบกับยักษ์จนยักษ์แพ้ แล้วจึงได้ออกเดินทางต่อไป มียักษ์แก้วเมียบขอตตามกาละเกดไปช่วย กาละเกดไม่ยอม ยักษ์โกรธมากรบกับยักษ์อีกจนกระทั่งยักษ์ตาย ก่อนตายได้สาปแข่งให้

* กาละเกด เป็นชื่อที่ตั้งจากชื่อของพระบิดาและพระมารดา คือราชาเกตุราช และนางกาละทอน

กาละ เกดกับนางมาลีจันต้องพลัดพรากกัน กาละ เกดเดินทางต่อ ได้พบกับยักษ์จอมแค้น ชื่อ คัคคะจัก ยักษ์แพ่ไปรบกับวิฑาธร วิฑาธร แพ้ กาละ เกดพานางเดินทางต่อ ครั้นเวลาค่ำ หยุดพักในป่าใหญ่ นางกินรีสามนางซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของพาลีไปแอบเข้าเฝ้ารักใคร่พอ จ กาละ เกดช่วยกันอุ้มกาละ เกดไปซ่อนไว้ในปราสาทของตน กาละ เกดตื่นขึ้นมาพบนางทั้งสาม ขอใ้จ ในความงามของนาง ได้นางทั้งสามเป็นชายา

นางมาลีจันและม้ามะนีก็มาตื่นขึ้นมาไม่พบกาละ เกด จึงแยกทางกันออกค้นหา กาละ เกด จนหลงทางพลัดกันไป พระอินทร์จึงให้ พระวิศณุกรรมลงมาช่วยรักษานางให้นาง เดินทางผ่านป่าโดยปลอดภัย สรรพสัตว์ต่างก็เป็นมิตรคอนางจนกระทั่งมาถึงเมืองอู่ถวร พระยาอู่ถวรนึกเอ็นดูจึงอุปการะนางไว้อย่างน้องร่วมสายโลหิต ม้ามะนีก็มาออกเดินทาง ตามหากาละ เกดจนกระทั่งไปพบพระพาลีเข้า เนื่องจากนางกินรีทั้งสามหลงกาละ เกดจนลืม ไปเฝ้าพระพาลี เมื่อม้ามะนีถามเล่าเรื่องกาละ เกดหายไปให้ฟัง พระพาลีจึงทราบด้วยญาณ ว่า นางกินรีลักพากาละ เกดไป กาละ เกดได้นางกินรีเป็นชายาอยู่หลายเดือน จึงนึกถึงนาง มาลีจัน ออกเดินทางไปตามหาต่อสู้กับงูใหญ่ งูใหญ่แพ่ นางกินรีทั้งสามไปเฝ้าพระพาลี ได้ พบกับม้ามะนี และกาละ เกดตามมาสวมหมั้นในภายหลัง พระพาลีจึงให้นางทั้งสามตามไป ขอขมานางมาลีจัน แล้วจึงกลับมาปรนนิบัติพระพาลีใหม่ เมื่อกาละ เกด ม้ามะนีกับนางกินรีได้พบกับนางมาลีจันแล้วก็ออกเดินทางต่อโดยนางกินรีแยกทางไป ระหว่างทาง กาละ เกดได้พบกับยักษ์ไซโธรบกันอยู่หลายวัน ยักษ์ไซโธแพ่ เสด็จไปเฝ้าพญาช่วยรบล้มตาย เป็นอันมาก กาละ เกดสังเวชใจจึงซบยักษ์ และพลยักษ์ให้กลับคืน เทศนาโปรคพวกยักษ์จน กลับใจแล้วออกเดินทางต่อ ขณะที่บนอนหลับอยู่ในป่ายักษ์กุมภมาลักพานางมาลีจันหนีไป เพื่อจะเอาไปอภิเษกเป็นมเหสี กาละ เกดถูกมนต์ยักษ์สะกดหลับไม่รู้ตน นางจึงก่อนวอน ให้พระอินทร์ลงมาช่วย พระอินทร์จึงแปลงกายเป็นนางเป็นพวงมาลัยหย้อยอยู่ท้ายรถ ยักษ์ กุมภมาพานางไม่พบจึงสั่งให้พลยักษ์ออกค้นหานางในป่า กาละ เกดกับม้ามะนีกับตื่นขึ้นมา ทำนางไม่พบจึงออกค้นหา ไปพบนางเป็นพวงมาลัยหย้อยอยู่ท้ายรถจึงรับเอานางคืนมา รบกับ ยักษ์กุมภมาซึ่งมีฤทธิ์มาก พลยักษ์ล้มตายมากมายต้องไป เสด็จให้พันมิตรมาช่วยรบ ยักษ์ กุมภมาขอให้พญาสุบรรพ มาช่วย พญาสุบรรพจึงมาข้ามทัพ ยักษ์กุมภมาได้ทราบว่กาละ เกด เป็นโอรสของเพื่อนร่วมสาบานก็ขออุทิศโศภะ พร้อมกับอภิเษกนางกัังดีมีคาของตนให้เป็นมเหสีของ

กาละเอก ในงานอภิเษกยักษ์กุมภคณีได้ไปรับนางกินรีทั้งสามมาจากพระฤๅษี ฤๅษี ยักษ์ นาค อีศวรร ก็พร้อมใจกันจัดขบวนไปส่งกาละเอกจนถึงเมืองพาราณสี

เมื่อกาละเอกเสด็จกลับบ้านเมือง ราชาเกตุราชจัดพิธีสมโภชครั้งใหญ่ มนุษย์ ฤๅษี ยักษ์ นาค วิทยาศร ต่างก็มาร่วมสนุกเฉลิมฉลองกันเกิดการสมสู่โดยไม่เลือกเพศภาษา ชน เมืองงานอภิเษกกาละเอกผ่านไปจึงแยกย้ายกลับพระนคร นางกินรีทั้งสามได้พบบิดา มารดาซึ่งเป็นกษัตริย์ในเมืองกินรี เมื่อประสูติธิดาแฝด 3 นาง โทรท้านายวาธิดาจะเป็น กาลคินีจึงนำกุมารทั้งสามใส่แพลอยน้ำ ฤๅษีจึงนำนางไปเลี้ยงจนเติบโตได้พบกับกาละเอก เมื่อกาละเอกเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสีมีรับสั่งให้แม่เหลื่อขอโอรสจากพระอินทร์ พระอินทร์ จึงส่งเทพบุตรมาเกิดในครรภ์นางกังลี เป็นกุมารที่มีฤทธิ์เดชมาก ชื่อ กาลีสักถามาต เมื่อโอรสอายุได้ 3 ขวบ ก็ได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ครองเมืองแทน ส่วนกาละเอก พานางมาลีจึงกลับไปครองเมืองกรุงเทขซึ่ง เป็นเมืองของท้าวพินน โดยนั่งยานยนต์กลับ พระอินทร์ลงมาเนรมิตปราสาทไว้รอบ ท้าวกาละเอกก็ครองนครกรุงเทขแทนพ่อตา เมื่อ กาลีสักถามาตอายุได้ 8 ขวบ ก็ลาพ่อและแม่ ไปเยี่ยมบิดามารดาที่เมืองกรุงเทข โดยเหาะ ไปด้วยฤทธิ์ภายในวันเดียว เมื่อพบกับบิดามารดาจึงเหาะไปเยี่ยมครุฑและยักษ์กุมภคณีที่เมือง สวรรค์ แล้วกลับไปเมืองพาราณสีได้โดยปลอดภัยด้วยฤทธิ์อำนาจที่มีติดตัวมาแต่เกิด

จากเนื้อเรื่องย่อ จะเห็นได้ว่า แก่นเรื่องใหญ่คือการที่ตัวเอกชื่อกาละเอกต้อง พลัดพรากจากบ้านเมืองไปตั้งแต่เด็ก เพราะมีแม่หนีกำเป็นลือพาไป การผจญภัยของตัว เอกในเรื่องนี้เริ่มตั้งแต่วัยเยาว์ในขณะที่ตัวละครเอกคือ กาละเอกยังไม่มีความสามารถพอ ที่จะช่วยเหลือตนเองได้ มีแม่หนีกำคอยช่วยเหลือให้กำลังใจอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีความ รักกาละเอกก็ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองให้สมรักได้ ต้องอ่อนวอนขอให้พระอินทร์ช่วย เมื่อ ถึงคราวคับขันกาละเอกพร้อมกับพี่เลี้ยงจึงถูกลอบปลงร้าย โดยการดักยิงด้วยหอกยন্ত্রเงิน คายไป พระฤๅษีต้องมาช่วยชุบชีวิตให้ใหม่ พร้อมกับประสิทธิ์ประสาทสรรพวิชาทุกสาขาให้ จนกาละเอกมีความสามารถเป็นเลิศ แก่นเรื่องย่อยครั้งแรกคือการที่แม่พากาละเอกเดินทาง โดยพาไปในจุดที่ยังไม่มีที่หมายนั้นเป็นการนำทางกาละเอกไปแล้วเรียนวิชานั้นเอง แต่สร้าง เหตุการณ์ให้แปลกน่าค้นหาเพื่อเรียกแรงความสนใจจากผู้อ่านให้ติดตาม โดยไม่บอกว่าเป็น การเรียนวิชาตรง ๆ เป็นการทำให้ผู้อ่านกระวนกระวายใจว่าจะพากาละเอกไปที่ไหน เมื่อ

รู้ว่าพาไปพบกับเนื้อคู่ ทุกคนก็คงคิดว่าการพลัดพรากจากบ้านเมืองของกาละ เกดจะคอยคลี่คลายไปในทางดี แต่กลับต้องตกใจเมื่อกาละ เกดและม้าทองมีอันเป็นไปจนถึงแก่ชีวิต การให้กาละ เกดซึ่งเป็นตัวเอกได้รับอันตรายไม่สามารถป้องกันตัวได้ก่อนที่จะได้เล่าเรียนวิชาอาคมนั้น เป็นเหตุการณ์ที่เหมาะสมตามเหตุผล และเป็นการสร้างภาพการเปรียบเทียบ กาละ เกดก่อนเล่าเรียนอาคมกับหลังจากการสำเร็จวิชาอาคมว่าแตกต่างกันมากเพียงไร กาละ เกดมีความพร้อมสำหรับตำแหน่งของพระมหากษัตริย์เพียงไร หากผู้แต่งให้กาละ เกดเสียที่แก่ฝ่ายศัตรูหลังจากการเล่าเรียนอาคมจนสำเร็จย่อมไม่สมเหตุผลและเป็นการแสดงว่า วิชาการศึกษาที่ไปเล่าเรียนมานั้นใช้ไม่ได้

การเดินทางผจญภัยของกาละ เกดหลังจากสำเร็จการเล่าเรียนวิชามาแล้วนั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ตัวเอกได้แสดงความสามารถทดสอบวิชาความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการปกครองบ้านเมือง ผู้แต่งจึงใช้กลวิธีให้กาละ เกดเป็นผู้ที่ได้ศึกษาสรรพอาคมต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างตัวเอกให้มีลักษณะเด่นเป็นวีรบุรุษ¹⁰⁰

การผจญภัยครั้งแรกในวัยเยาว์ของกาละ เกดนั้น เป็นการเดินทางเพื่อชดใช้กรรมเก่าในชาติก่อน คือในอดีตชาติที่กาละ เกดเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ในปางนั้นเป็นชายคนหนึ่งมีบ้านเรือนอยู่ริมถนน วันหนึ่งเพื่อนบ้านได้จับขโมยผ่านมาทางนั้น ขอร้องให้ช่วยจับโจร เมื่อจับได้แล้วชายหนุ่มก็ทุบตีโจรอย่างสาหัส ตักมือโจรขาดแล้วมัดใส่แพลอยน้ำไป โจรพลัดพรากจากบ้านเมืองจากบุตรภรรยาไปจมน้ำตาย บาบในปางนั้นจึงต้องมาชดใช้ในชาติที่เกิดเป็นเจ้าชายกาละ เกด การพลัดพรากจากบ้านเมืองของกาละ เกดจึงมีมูลเหตุทางศาสนาตามความเชื่อทางชาดกมาอธิบายเหตุผล

การทดสอบวิชาการที่เล่าเรียนมาในครั้งแรก โดยการรบกับสสุระ และไพร่พลของสสุระนับหมื่นด้วยกำลังของกาละ เกดกับม้ามะณีกายเพียงสองแรงแต่สามารถเอาชนะได้ย่อมชี้ให้เห็นว่า วิชาการที่เล่าเรียนมานั้นประเสริฐอย่างยิ่ง การผจญภัยในแก่น

¹⁰⁰ ทัศนีย์ สุจินะพงศ์, "การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาขุนช้างขุนแผน" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยา - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 95.

เรื่องย่อยๆ ไป คือการสู้รบกับ นีหลวง วิทยากร ภูใหญ่ ยักษ์จุมกแดง ซึ่งเต็มไปด้วยฤทธิ์เดชเช่นเดียวกับกาละเกด เช่น การรบระหว่างยักษ์จุมกแดงกับกาละเกด

บาคานท้าวทาว เปื่องเปื่องแกว่ง

แสงส่องทองมานลุ่มลาว เลียน
 พอคี้คนกินมากับเกิด
 เก้าสิบสี่แหวนท้าวแลนเจิง
 ท้าวถอก เปื่องทาวส่งสามที
 มานฟางฟุบคาวลง เลียนลัน
 หลายที่แหวนตายกับเกิด
 กุศที่ถวนสามฮ้อยแถมาน
 ปุ่นปายไค้ชาวสามแขงชนาค
 ทงแกว่งคองตะบอง เบื่องฮำบา
 พุไซท้าว เคียดเคื่องทวงทียบ
 กำทาวไสส่งแยงยง เบื่อง
 แสงทาวทองมานมอนละขวาง
 พอมมอก เมียนตาย เลียงบหลอ
 ยักเกิดขึ้นหลายฮ้อยมือมุง
 เคงเคงมานเฮื่องทานเยื่องคอง
 ลวงไฟเบื่องทะเลทองยิงผ่า
 บินบคองหนีเว็นชัวพัน
 มันก็ทำริคที่ฮอนเป็นไฟฮอนเฮง
 แปรเป่งเข้าทะสังฟ้าคินเคง

ถึงแม้ว่ายักษ์จุมกแดงจะมีฤทธิ์เดชมากมายก็ไม่สามารถเอาชนะกาละเกดได้ กาละเกดได้แสดงความสามารถให้เห็นฝีมือของคนจากการปราบ นี ภู ยักษ์ วิทยากร ไปจนกระทั่งถึงพญากุมภคณ์ ซึ่งถือเป็นราชาของยักษ์ มีอำนาจควบคุมผีสร้างทุกชนิดกาละเกด ก็ยังสามารถสู้รบได้ เป็นการสรุปความสามารถของกาละเกดว่าเป็นที่ยอมรับ เป็นที่เกรง

กล้วของเหล่าอภรรมาทุกชนิด แม้กระทั่งราชาของยักษ์ก็ยินยอมยกลูกสาวให้ ลักษณะที่ตัวละคร เป็นผู้มีฤทธิ์ มีอำนาจปราบมนุษย์ ยักษ์ได้นี้เองทำให้กาละเกดมีลักษณะคล้าย ๆ กับวรรณคดี ประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ของภาคกลางทุกประการ โดยเฉพาะลักษณะของกาละเกดตรงกับ สุตระของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่กล่าววว่า

"ลักลูกสาวยักษ์พาภักันจร แล้วยกกลับมาฆ่าพ่อตาย"¹⁰¹

แก่นเรื่องย่อยของกาละเกดที่กล่าวถึงการที่กาละเกดถูกนางกินรีพรากไปจากนาง มาลีจัน ทำให้ต้องเสียเวลาตามหากันอีก เมื่อตามมาพบแล้ว แก่นเรื่องย่อยต่อมาคือ สร้าง ให้ยักษ์มาขโมยนางมาลีจันไปจากกาละเกด ต้องเที่ยวค้นหาสู้รบแย่งชิงชายากลับมาอีก แก่นเรื่องย่อยเหล่านี้ เป็นการยืดเวลาการผจญภัยให้โอกาสตัวเอกได้แสดงความสามารถ มาก ๆ ขึ้น เพื่อให้บทบาทเด่นเป็นกวีให้ตัวเอกสั่งสมบุญบารมีของผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ไว้ให้ เพียงพอ เมื่อเป็นกษัตริย์แล้ว ผู้อ่านจะได้ไม่สงสัยว่าทำไมทุกเมืองจึงมาอ่อนน้อมขอเป็น เมืองขึ้นต่อพาราณสี¹⁰²

นับแต่ปากคานสร้างพาราณสีปีหนึ่ง

ไต่ลุ่มฟ้ามาเข้าส่วยสิน

คูเพดสร้างยานฟ้าแดนนอกชมพู

เขาก็นำพิงพายชูเมืองโดยน้อม

ทั้งขงล่อจันจามมอมนาน

แกวพ้าห้อมมาพ้อมชูแดน

ผีศาจ เชื้อยักษ์ไซแดนใหญ่

ทั้งหมพันคะน่าน่านาคคำ

นับแต่หัว เมืองกว้างกินโทเมืองเอก

¹⁰¹วรรณไวทยาการ, วรรณคดี (พระนคร : สมาคมสังคัมศาสตร์, 2513), หน้า 69.

¹⁰²กมวันนะคะคีลาว, ท้าวกาละเกดเล่ม 2, หน้า 178.

มาขายไหว้จอมเจ้าส่วยทอง
สองแสนสี่หมื่นห้าพันห้ามาพอมชูเมือง แท้แล้ว

แปลความหมาย นับแต่ท้าวกาละเกดครองนครพาราณสีได้หนึ่งปี เมืองต่าง ๆ ก็นำทรัพย์สินมาส่งส่วย แม้กระทั่งเมืองที่อยู่นอกเขตชมพูทวีปก็นำขางมาถวายอ่อนน้อมขอเป็นเมืองขึ้น เช่น จีน จาม มอญ พม่า ญวน ทุกเหล่าทุกหมู่แม้กระทั่ง ผี ลาง ยักษ์ นาค ทั้งที่อยู่ในแผ่นดินและผิวน้ำ ต่างก็เป็นหัวเมืองโทหัวเมืองเอกส่งส่วยมาเป็นบรรณาการ ท้าวพระยาที่พอมอยู่ที่อำนาจมีทั้งสี่แสนสี่หมื่นห้าพันองค์

จะเป็นได้ว่า แก่นเรื่องย่อต่าง ๆ ที่แสดงถึงบทบาทการต่อสู้ของกาละเกด เป็นเหตุผลตอบคำถามได้เป็นอย่างดีว่า ทำไมกาละเกดจึงเป็นจอมกษัตริย์ของโลกได้ไม่ใช่กษัตริย์ของมนุษย์เท่านั้น แม้กระทั่งในงานอภิเษกก็เป็นการอภิเษกกษัตริย์ของ มนุษย์ และอมมนุษย์ทุกเหล่า ซึ่งต่างก็มาร่วมกินเหล้ารื่นเริงสนุกสนานสมสู่กันข้ามชาติภาษา เช่น ¹⁰³

ทอนโทนกำสุราเมามวน
สาวบาวนอยเข้าเหลนนวนระงม
คะนาคูกเค่าสาว เทพพาส่า
จากวมพองจงนมกวนคน
บางพองพอกมย้ายบังไฟพายนอก
เส็ดฟั้งฟ้าหังย่านสิ้นสาย
นงนางเชื้อพู่เงินเมืองเทก
งามสะอาดแทแพงกตางแนว
พิชอชมนางน้องแนวแมนลอง เบ็งแคแม
มันจักชมฝากสิพอชูางกะบวนแคถอน
อันว่าแนวนามเชื้อพู่เงินคูอาค
มันหากหวานจ้อย ๆ เล็งแทแต่นาน พี่แล้ว

¹⁰³ กษัตริย์พระยาจักร์, ท้าวกาละเกดเล่ม 2, หน้า 164.

แปลความหมาย วิทยากรต่างเมารุอย่างสนุกสนาน หม่อมสาวต่างเขยชมกันอย่างมีความสุข เหล่าชาวครูทต่างก็คลอเคลียกับสาวเมืองมนุษย์ พุคจาและสัมผัสหยอกตลอดความเหล่าสาว ๆ บางคู่ย้ายไปนั่งในที่มืด ๆ เขยชมกันอย่างรีบเร่ง เหล่าชาวพู่เงินซึ่งเป็นพวกกินรีก็งดงามแตกตางไปตามชาติภาษา หม่อมต่างภาษาก็ชอบชมเขยเพราะอยากจรรู้ว่าจะมีรสหวานชมเพียงไร เพราะทราบว่าชาวกินรีนั้นมีรสหวานกลมกล่อมมานานแล้ว

การชำแค้นเรื่องย่อย แม้จะเป็นการเน้นบทบาทของกาละเทศให้เด่นขึ้น ก็มีข้อบกพร่องคือ ตัวละครในแก่นเรื่องย่อยแต่ละแก่นนั้นเป็นกาละเทศคนเดี่ยวทั้งสิ้น พฤติกรรมหรือบทบาทต่างก็เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับกาละเทศ หากเปรียบเทียบกับ อิเหนา หรือ พระอภัยมณี จะเห็นได้ว่าตัวละครรุ่นลูกหลานหรือญาติพี่น้องที่อยู่ด้วยเดียวกัน ต่างก็มีส่วนร่วมมีบทบาทที่แปลกแตกต่างกันมาเพิ่มให้แก่นเรื่องย่อยเกิน นอกจากกาละเทศจะเป็นตัวยืนโรงอยู่ทุกแก่นเรื่องย่อยแล้ว โครงเรื่องย่อยยังซ้ำ ๆ กันอีกด้วย คือยักษ์อยากจะได้ชายาของกาละเทศ แล้วจะจับกาละเทศกินเป็นอาหาร ต้องสู้รบกัน แม้ว่าจะต้องสู้รบกับงูบ้าง ยักษ์หลาย ๆ คนบ้าง แก๊ยกะหรือวิทยากรเหล่านั้นก็มีฤทธิ์เดชคล้าย ๆ กันคือ ถูกพันคอขาดครั้งไรก็คอติดได้เหมือนเค็มไว้ ซ้ำยังงอกออกเป็นหลายหัวหลายมือ เช่น ฤทธิ์เดชของวิทยากร กับยักษ์จุมกแดง

ก. ฤทธิ์เดชของวิทยากร¹⁰⁴

ท้าวก้าวแล้วทอนเคียดคองใจ
เบียดทาวดึงชำบากุมกั้ง
มันก็ไกวทาวเหลื่อมกงหันฉันป็น
น้ำวังเวนมิตองหลีกไว
ทอนทวดแห่งเขยเป่าปุ่นกวัก
บาคานแยงป่ายคอสะเด็นกั้ง
มันก็ส่วยเอาไคหัวมาพลันต่อ

เต้นตอสูบาทาวแกว่งทาว
 มั่นก็ปะคิทานตั้งพันหัวตั้งตอ
 แขนบ่งช่อง โดยฮ้อยฮาคทะนุ
 มั่นก็ปุ่นสอนให้ เป็นไฟฮ้อนเฮง
 ไหมแม่น้ำโดยไคคั้งคะนิง

ข. ฤทธิ์เลขของยักษจุมกแดง 105

ท้าวดอกเบ็องทาวสงสามที
 มานฟางฟูบทาวลง เลียนลัน
 หลายที่แหมานตายกับเกิด
 กตที่ถวนสามฮ้อยแถมาน
 ปุ่นปายไคซาวสามแข่งชนาค
 ทงแกว่งคอนตะบอง เบ็องฮำมา
 ฟูไซท้าวเคี้ยคเคื่องทวงทิบ
 กำทาวไสสงแยงยง เบ็อง
 แสงทาวทองมานมอนละขวาง
 พอมมอกเมียนตายเสียงบหลอ
 ยักเกิดขึ้นหลายฮ้อยมีคุมง
 เคงเคงมานเอื่องทานเอื่องคอน
 ลวงไฟเบ็องทะนทองยิงปา
 ปินบตองหนีเว็นชัวพัน
 มั่นก็ทำริคทีให้ เป็นไฟฮ้อนเฮง
 แม่เป่งเข้าทะล้งฟ้าคินเคง

การซ้ำกันเรื่องหลาย ๆ ตอน และลักษณะตัวละครไม่มีสิ่งที่แตกต่างกันมาก ทำให้เรื่องหมดความสนุก แต่แสดงให้เห็นว่า บทบาทของตัวละครนั้นเด่นยิ่งกว่าส่วนประกอบอื่น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะของ Internal Fiction

พฤติกรรมของกาละ เกิดทำให้บุคลิกของกาละ เกิดเด่น โดยมีไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือในการดำเนินเรื่อง ทำให้สามารถเฉลียวฉลาดและทำให้แก่นเรื่องย่อยสามารถต่อเนื่องกันได้ เพราะหากกาละ เกิดไม่มีคาถาอาคมก็จะต้องเสียชีวิตไปในการสู้รบคราวใดคราวหนึ่ง เหตุการณ์ก็จะไม่ดำเนินต่อไป

แก่นเรื่องย่อยจุดสุดท้าย คือ การกล่าวถึงโอรสของกาละ เกิดซึ่งเป็นเชื้อสายของเทพบุตรจากสวรรค์ มาเกิดในเมืองมนุษย์ มีฤทธิ์มีอำนาจมาก สามารถครองราชย์ได้ตั้งแต่อายุ 3 ขวบ และอายุ 8 ขวบก็ออกเดินทางไปเยี่ยมญาติ ซึ่งมีทั้ง มนุษย์ คือ บิดามารดา ครู และยักษ์ ที่เมืองฉิมพลีและสวรรค์ ในการเดินทางของกุมารครั้งนี้แตกต่างจากการเดินทางของกาละ เกิดผู้เป็นบิดา คือ การเดินทางไม่มีอุปสรรคด้วยบุญญาภิหารที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด มีไชยบุญญาภิหารที่ต้องสั่งสมขึ้นเองเหมือนบิดา การที่ให้กุมารน้อยเดินทางโดยไม่ต้องเฉลียวฉลาดเป็นอีกจุดหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปรียบเทียบว่า เรื่องกาละ เกิดนี้ต้องการจะเน้นการสั่งสมบารมีของกาละ เกิดผู้เป็นบิดาเท่านั้น แม้จะเป็นการสั่งสมบารมีเพื่อชดใช้กรรมเก่าก็ตาม ทำให้ลักษณะของเรื่องเป็น Internal Fiction ที่เด่นชัดมาก อำนาจเวทมนต์ ปาฏิหาริย์ในเรื่องแม้จะไม่มีมูลความจริงในชีวิตจริง ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ก็เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งมีความหมายซ่อนเร้นอยู่¹⁰⁶ เช่น การปราบยักษ์เกรง ผีร้ายได้ ก็หมายความว่า เอาชนะคนพาลได้ นอกจากนี้ยังมีปาฏิหาริย์ในวรรณคดีไทยหลายเรื่องที่เป็นเพียงสัญลักษณ์ เช่น ขอมคำกิน หมายความว่า เดินทางมารวดเร็วและเร้นลับราวกับคำกิน เฑาะก็หมายความว่า มาเร็วราวกับมีปีก

การสร้างฉากให้กาละ เกิดเดินทาง หรือเดินทางผ่านเมืองมหัศจรรย์ เช่น เมืองยักษ์ ก็เป็นการสร้างความโลดโผนตื่นเต้นให้สอดคล้องกับแก่นของเรื่องและบุคลิกของตัวละคร

¹⁰⁶วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 223.

การพรรณานวกรรมชาติส่วนที่เป็นบทเหินคงในเรื่องกาละเถกนั้น ก็ที่จะกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าในฐานะที่เป็นคลังอาหาร เป็นแหล่งพักพิงของมนุษย์และสัตว์มากกว่าที่จะกล่าวในรูปอารมณ์สะเทือนใจ เช่น¹⁰⁷

สองสีนายหิมพานไพยะมาศ
 ที่นั้นเป็นป่าสมเหลือดนวมังมัน
 กับมีสิ่งไม้อ่อนนมาแกม
 เป็นแทพมมะราศเคืองกินหวานสม
 นางทาวเคินไฟหลังหล่า
 ชมลูกไมเหวยแล้วลงไป
 หลังหล่าไมผลาเฮือเสียนถัน
 เป็นเพื่อกายะสังกะสีแดงปุ่นปะคับไว้
 บาสีทาวชมสาวสนุกมาก
 โทเลิศคันสวนกว้างยี่คยาว

แปลความหมาย สองนักริย่นานป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นป่าสม ป่ามะม่วง ที่มีพืชผลมากมาย โดยไม่มีอย่างอื่นมาปะปน มีแต่หมู่แมลงที่มาเจาะกินสม สองพระองค์เหินคงเพลินชมสมลูกลูกไมซึ่งมีอยู่มากมาย เป็นเพราะปู้สังกะสาย่าสังกะสีมาปะคับปะคาไว้ (ปู้สังกะสาย่าสังกะสี ตามความเชื่อของชาวอีสานก่อนมนุษย์ยุคแรกที่เกิดมา)

การบรรยายถึงความงดงามของธรรมชาติในลักษณะที่เป็นส่วนวนิราศนั้นไม่มีเลย ธรรมชาติในเรื่องกาละเถกจะไม่โศกเศร้าไปตามอารมณ์ของตัวละคร ตัวละครจะโศกเศร้าไปฝ่ายเดียว แต่ความโศกเศร้าอาจจะลดน้อยลง เมื่อเห็นความงดงามของธรรมชาติได้ยืนเสียงนกรองเพลงไพเราะคล้ายเหงาเหมือนเพื่อนที่คอยปลอบโยน

¹⁰⁷ กวันนะกะทีลาว, ทาวกาละเถก เล่ม 1, หน้า 104.

ลึงกังไคยาม่วง

ยกยื่นนอมถวายเจ้าพะยอกนาง
 อำพอนเสียงแกนแกกกาง
 เขากัหาหมากไม้หวานส้มชาบถวาย
 แลว เลาชมแซว เหลนน่านางแหนแห
 กอระวีก้องเสียงจ้อยเสบตี
 ลึงกังพ้อมกะเลิ่นแกชอกกาย
 แตนลีนเหม็นเห็นอ้มทานหอน
 เขากัเอากันเฝ้ากัลยาเขาค่า
 เคนไตเหลนโตนค้อมง่าคอม
 ชมแซวให้นางคานหลังลำ
 ยุงมายพ้อนไกว เหลืองแกวงหาง
 นางคานเยียมหลังแลจักกะพาก
 แกรมโสกล้ำคะนิงท้าวถาวทวง
 กั้นเกื่อนม้างหล่าคนาสัก
 คะนิงฉัวขวันคั้งชมองเหมือนไซ
 คำกะสันเทำบันคานชาบสว่าง
 เปื่อนบไค่นางน้อยคว่าไป
 ฟิงคนาเคำพานโตนตัวพี
 จีบจาบจ้อยคนาซุ่มชาบเขี้ยว¹⁰⁸

แปลความหมาย ลึงกังหาผลไม้ เช่น ขนุน มะม่วงไค้ ก็นำมาถวายนาง ผู้งนก
 ก็ออกหาผลไม้อีสหวานมาถวาย มาชุมนุมล้อมนางและหยอกล้อกันเล่น นกการะเวกก็ร้อง

¹⁰⁸ กมวันนะคะคีลาว, ท้าวกำละเถกเล่ม 1, หน้า 105.

เพลงอย่างไฟระเริง ลิงกัง กระแต กระรอก กระต่าย ตะกวด เม่น ห่าน ก็พากันมาเฝ้า
นาง มากระโดดโลดเต้นอย่างอึกทักให้นางดู นกยูงก็มารำแพนหาง นางแลเห็นนกจากพราว
ยิ่งเฝ้าโศก หม่นหมองเหมือนจะเป็นไข้ ความรักทำให้นางหนักใจจะพูดก็พูดไม่ออก เหล่า
นกเคาแมว นกกระจิบ นกกระจาบ ต่างขันอย่างเจื้อยแจ้ว

องค์ประกอบของวรรณกรรมในส่วนที่เป็นเนื้อหา นอกจากจะประกอบด้วยแก่น
เรื่องแล้ว องค์ประกอบที่ทำให้แก่นเรื่องดำเนินไป ก็คือตัวละคร ลักษณะตัวละครในเรื่อง
กาละเทศไม่มีบุคคลิกเด่นเป็นพิเศษ ตัวละครมีลักษณะคล้ายตัวละครในนิทานประเภท จักร ๆ
วงศ์ ๆ ทั่วไป จะมีแตกต่างกับเรื่องอื่นอยู่บ้างก็คือ เรื่องฐานะของสตรีและอุปนิสัย ตัวละคร
ในเรื่องนี้มี 2 ลักษณะ คือ

ก. มนุษย์และสัตว์

ข. อมนุษย์

ก. 1 ตัวละครที่เป็นมนุษย์และสัตว์

ท้าวเกตุราช

ท้าวเกตุราชเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี เป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจมากเพราะ
มีมาตุจฉา ชื่อมามะนีกาบ และโคเลาอาคมจากพระฤๅษี วิชาที่เรียนคือ มนต์เสกน้ำ คำคืน
เหาะและเดินบนน้ำ

แมนจักมนเป่าน้ำองลนลวดสะเมน

แมนจักคนแดนต้นคำทองทอระนึ่งก็เป็น

แมนจักบินบนผายกัดังหงเหิรชาย

แมนจักเที่ยวทางน้ำนะที่นองนะคอนนาคก็ถัดอน

ก็หากเดินไต่เต่าไปไต่ดังตะพาน หั้นแล้ว

แปลความหมาย เวทมนต์เสกน้ำให้ท่วมภูเขา คำคืนบินในอากาศดังหงส์เห็น

หรือจะไปเมืองนาคพระองค์ก็ไปได้ เหมือนมีสะพานให้ไต่ไป

นอกจากจะมีอาคมแล้ว ท้าวเกตุราชยังได้อาวุธวิเศษคือ จมูและพระขรรค์
จากครุฑและยักษ์กุมภคณฑ์ สหายรวมสาบานอีกทวย จึงสามารถปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็น

สุข เมืองต่าง ๆ ก็มาอ่อนน้อมขอเป็นเมืองขึ้น เช่น ม่าน และ ฮ้อ

แก่น้ราชาท้าวทองเมืองทศรราช

ทุกทีข้องคุณเจ้าหัวแดน

แน่ว่าสื่อชาท้าวหงทมิคนประเล็ด

ทุกทวยไตคุ้มราชชนเจ้าส่วยสิ้น

สื่อชาท้าวแดนนี้ห้าศอ

แน่ว่ามาและห้อโคยนอมส่วยสิ้นแทกกาย 109

แปลความหมาย ราชาที่ครองเมืองทศรราช เป็นที่ยกย่องของคนทั่วไปว่า เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงธรรม เมืองต่าง ๆ ก็ส่งส่วยสาอากรมาถวาย เช่น เทวคา ม่าน และ ฮ้อ

ก.2 นางกาดะทอง

เป็นบเหสีของท้าวเกตุราช ความงามของนางนบบรรยายไว้ว่า

ผู้เจื่องเหง้านางเอกบเหสี

เซ่งชื่อกาดะทองหงศูปลเสมอเหมือนแถม

นอกจากนางจะมีความงามเหมือนดังภาพเขียนแล้ว นางกาดะทองยังมีความสามารถพิเศษที่ผู้หญิงอื่นในวรรณคดีไม่มี คือ สามารถว่าราชการแทนพระสวามีได้ในขณะที่ออกเดินทางไปเรียนวิชาจนกระทั่งเรียนอาคมสำเร็จ จึงกลับมาปกครองบ้านเมือง ดังคำกลอนที่ว่า 110

เมื่อนั้นเกตุราชเจ้าโลมกูบงสี

พี่จักไปบเหสีท้าวถิ่นมาห้อง

ในของทงหนก้านะคอนคามกองพี่

พี่คว่าเกอนสี่ค้อยคงจักความา พี่แล้ว

109 กววินนะคะคีลาว, ท้าวกาดะทอง เดม 1, หน้า 5.

110 กววินนะคะคีลาว, ท้าวกาดะทอง เดม 1, หน้า 1.

แปลความหมาย ท้าวเกตุราชจึงปลอมโยนนางว่า ไปไม่นานก็จะกลับมาขอให้นางน้องปกครองไพร่พลและบ้านเมืองแทนพระองค์ เมื่อถึงเดือนสี่พระองค์จะกลับคืนสู่พระนคร

การที่นางกาดะทอนได้รับความวางใจจากสามีให้ออกกว่าราชการแทนนี้ แสดงให้เห็นว่า ฐานะของสตรีในเรื่องนี้ได้รับการยกย่องพอสมควร แสดงให้เห็นว่า หน้าที่ของผู้หญิงมิได้มีหน้าที่เพียง ภรรยา และ มารดาเท่านั้น

ก. 3 ท้าวกาดะเกด

เป็นโอรสของราชาเกตุราชกับนางกาดะทอน พลัดพรากจากบ้านเมืองไปแต่เด็ก ๆ พรอมทั้งมำคู้ใจ ได้พบกับเนื่ออกแตกตองเสียชีวิต ตอนหลังถูกจับชีวิตขึ้นใหม่ ได้ร่ำเรียนอาคมทุกประเภทจนจบ มีฤทธากล้าหาญ ไปรบกับพ่อคางจนได้ชัยชนะแล้วพามเหล็กกลับนคร ในคอนกลับตองผจญภัยกับ ผี ยักษ์ งู วิทยากร แต่กาดะเกดก็รบจนได้ชัยชนะครั้งสุดท้ายรบกับเพื่อนร่วมสาบานของบิดายังไม่รู้แพ้ชนะ ก็ทราบความจริงโดยเล็กรบกัน กาดะเกดเป็นกษัตริย์ที่มั่นอยู่ในศีลธรรม เมื่อชาติศัตรูตายก็จะสำนึกในศีลข้อที่หนึ่ง จึงจับชีวิตให้คืนอยู่ร่ำไป เช่น ¹¹¹

บัคนกงทะเลตั้งพันมานตายคับชีพ

เป็นใจจวนเมื่อฟ้าเฝ้ายง

ท้าวธำฮู้เห็นบาปปนา

กุกักทงผายสอนโมคคินสอนไว้

ถูกทำผิดพันคองทัมพูระนาค

บาปไตคอง เต็งซอนเมื่อลุน บุเค

เมื่อนั้นพระบาทเจ้าทงเทศนาสอน

พระกัผายเงินคำหวานทานฮือไฮ

¹¹¹ กวันนะคะกัลาว, ท้าวกาดะเกด เล่ม 2, หน้า 1.

โยทากัฏฐมเถกถนยาถ
 พระก็ทานทอคให้แสนท้อทิวคำ
 เจ็คปะกานแก้วพิทุนทัมมะธาถ
 ทานทอคให้คนไอ้โศคไป

แปลความหมาย เมื่อยักษัถงทะล้งคายเป็นผงซูลี ปร้อมกับไฟรพล กาละเถก
 ก็กิดถึงศีลข้อหนึ่ง คือปาณาติปาตา พระองค์เกรงกลัวทอมาปจึงคิดว้าพระองค์ควรจะชูปชีวิต
 ของยักษัให้คืนใหม่ และสั่งสอนให้เป็นคนดี ไม่เช่นนั้นก็เป็นการประพฤติผิดคลองชธรรม
 พระองค์จึงเทศนาสั่งสอนให้ทานเงินทอง เหล่าไฟรพลก็แย่งชิงกัน พระองค์ให้ทานทองคำ
 นับแสน รวมทั้งแก้วไพฑูรย์เจ็คประการให้แกคนยากไร้

จะเห็นไค้วว่า กาละเถก เป็นตัวละครที่สวบบพามาปราบเหล่ามาร เมื่อปราบ
 แล้ว ก็ไปรคด้วยพระคุณให้กลับตัวเป็นคนดี ปร้อมทั้งให้ทานทรัพย์ดินเงินทอง นับว้ากาละเถก
 มีลักษณะเป็นพระโพธิสัตว์ครบถ้วน

ก. 4 กาลียะลัถถามาถ

เป็นเชื้อสายของพระอินทรประทานมาเกิดในครรภ์ของนางกัถลี
 มเหสีของท้าวกาละเถก กาลียะลัถถามาถมีฤทธิ์เคชมาก เป็นอานุภาพที่ไค้วมาโดยชาติกำเนิด
 ไค้วไค้วเล่าเรียนมาจากไหน ¹¹²

แต่นั้นท้าวข้างย้ายจาไค้อีถคอง
 หลานชายน้อยกอยจาถ็ยงกา
 แมนจักบินบนเหาะลวงลมทะยานไค้ว
 จักคำดินคั้นทอระนี้ไค้วโลก
 ปากเป่าเบ็องเป็นไค้วชูเช็ง
 เป็นมิ่งเค้าลูกแห่งอินตา

¹¹²กมวันนะคะคีลาว, ท้าวกาละเถก เลม 2, หน้า 182.

แปลความหมาย เมื่อ कुमारเดินและพูดได้ก็รู้ประเพณี หลานจึงมีว่าจาว่า
 คนสามารถ เหาะ, คำคืน, เสกคาถาอาคม ได้ทุกอย่างเพราะเป็นโอรสของพระอินทร์
 เมื่ออายุได้เพียงสามขวบ ได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ครองพาราณสีแทนท้าว
 กาละเดกร่วมกับปู่ แม้กระทั่งปู่เองก็ยังคัดค้านท้าวกาละเดคนผู้เป็นบิดาว่า ลูกชายยังเล็กจะ
 ปกครองบ้านเมืองได้อย่างไร ท้าวกาละเดให้เหตุผลว่า ลูกชาติเสื่อย่อมไม่ทิ้งตาย 113

ข้าจักพานางน้องเมื่อเมืองกรุงเทก

นางก็พิศพากเจ้าแพงล้านพอกตน
 หังแม่เจ้าจอมเกศเทวี
 เจียรระกานถึงถายมานานล้ำ
 อ้นว่าพาราให้กุมมานองลูก
 ทงแทนแก้วจอมเจ้าปู่พญา นิดอน
 เมื่อนั้นพระพอกทานคอมลูกสายสมอน
 หลานแพงแพออนฮามยังน้อย
 ลีจักทงแทนเคาพาราคุมไฟ เป็นเค
 ท้าวท้าวไหวองคเจ้าพอพยา
 ชาติที่เป็นพงเชื้อแนวเสียดอกพอ
 บอากถอยหลักหน้าคะนาเนอชืออาดเถียง ได้เค

แปลความหมาย ข้าจะพานางกลับนครกรุงเทก เพราะนางพลัดพรากจากบิดา
 มารคามานาน ส่วนพระนครนั้นให้กาลีสัตถามาตปกครองร่วมกับปู่เถิด ราชากฤราชจึงบอก
 โอรสว่า कुमारยังเล็กเป็นเด็กน้อยจะปกครองบ้านเมืองได้หรือ ท้าวกาละเดจึงทอบพระบิดา
 ว่า เชื้อสายของเสื่อย่อมไม่ถอยให้กับหมู่นี้อ

ก. 5 นางมาลีจัน

นางมาลีจันเป็นท้าวเอกฝ่ายหญิง เป็นธิดาของท้าวพินน ผู้ครองเมืองกรุงเทศ เมื่ออายุ 15 ปี ได้พบกับกาละเกต นางมาลีจันเป็นหญิงงามที่คั่งมั่นอยู่ในศีลธรรม ทั้ง ๆ ที่อยู่ใว้เด็ก คังคำบรรยายว่า

อันว่ากุมมารีน้อยนางแมนงามสุป
แตกแต่งสังสินช้อยบไล
สูงค่าเช่าเพื่อนแคงทงสิน
คองนี้ระพานบไลวางเว้น

แปลความหมาย กุมารีน้อยรูปงามคังวาค รักษาศีลมิได้วางเว้นทุกค่าเช่า
จะพากเพียรรักษาศีลมุ่งนิพพานไม่วางเว้น

เมื่อนางมาลีจันเป็นสาวแรกรุน ได้พบกับกาละเกตครั้งแรก กาละเกตได้กล่าววาจา
โลมเล้านางให้ยอมเป็นภรรยา นางก็แสดงความเป็นกุลสตรีที่มีความคิดมีเหตุผลตักเตือน
กาละเกตให้คำนึงถึงวงศ์ตระกูลและจารีตประเพณี

แต่นั้นกุมมารีเชื้อสาวสวนตานกาว
เจ้าหากมาประหลาดล้ำปอมเข้าลวงปาง
ยังว่าเป็นชากเชื้อแนวเผ่าพงกะสัด
ไผ่ทอนชูหญิงปางฮวมทอสันนี้
ย่านแแต่เป็นโพยตองเถิงตนพูระนาค
ขอแกพระบาทเจ้าหนี่ถอนยานานเที่ยวเถิง
คั้นว่าปะสงคองนอมมาโอมตานกาวเอาถอน
น้องบั้นชากเบ้องปุฮานคั้งแต่เกิมเจ้าเอ้ย
อันนี้เป็นฮักเบ้องปุฮานเกาปางประถม
ยาได้กายบุฮานซิบตีเมื่อหน้า

การที่นางมาลีจันไม่สมยอมกับกาละเกตในครั้งแรก โดยคำนึงถึงความถูกต้องและชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลตามจารีตประเพณีนั้น นับว่านางเป็นผู้หญิงที่มีสติปัญญาพอควร นางมาลีจัน

เป็นสตรีที่ไ้ทำหน้าที่ของภรรยาอย่างสมบูรณ์ เป็นคนว่า รวมทุกข์ร่วมสุขในการผจญภัย
กับสามีโดยตลอดเมื่อสามีมีนางสนม หรือชายองค์ใหม่ ก็ไม่ได้มีจิตริษยาหรือทะเลาะบาดหมาง
กับหญิงอื่นเลยแม้กระทั่งลูกชายที่เกิดจากชายองค์ก่อนนางก็ให้ความรักความเอ็นดูเสมือนหนึ่ง
บุตรของตน เนื่องจากความเป็นกุลสตรีที่ทั้งงดงามทั้งร่างกายและจิตใจเมื่อถึงคราววคัษ์ขึ้น
พระอินทร์และเทวดาจึงคอยปกป้องคุ้มครองเสมอ

ก.6 ม้ามะนีกาบ

เป็นที่เลี้ยงของกาคะเกต คอยช่วยเหลือในการผจญภัยตลอดเวลา
เป็นสื่อพากาคะเกตไป การผจญภัยของกาคะเกตก็จะไม่เกิดขึ้น

ถึงแม้เป็นสัตว์ ม้ามะนีกาบก็สามารถพูดภาษาคนได้ มีฤทธานุภาพเช่นเดียวกับ
มนุษย์ เช่น II4

อันว่าองค์สัต ไ้ราชาเกตุราช

พระก็มีม้าแก้วสะกุนก้ากามะนี

ฤทธิเร่รอนเหาะหอบทะยานบนก็เป็น

วาจ่าไ้คตังคนแส่งอยู่

แปลความหมาย ราชาเกตุราชมีม้าที่กล้าหาญและมีฤทธิ์สามารถเหาะได้
และรู้อาจากคนได้

ม้ามะนีกาบสามารถสู้รบกับยักษ์มารได้ เช่นเดียวกับกาคะเกต เช่น II5

ยักษนาคก้าตะบองเบ้องไ้กวักวัด

อาชะไนหลบหลีกไ้แว่นเบ้อง

ม้าม้าไ้เยี่ยมเชิงฮ้างคูฉาย

II4 กมวันนะคะคีลาว, กาคะเกต เดม I, หน้า 2.

II5 กมวันนะคะคีลาว, กาคะเกต, หน้า 4I.

หวนคืนซอกหงอนสะเค้นหางยลม

มันก็มีอะนะ เมียนโอหังหัวแตกตายแล้ว

มากพะยานแผนผายทานองชอกคง

แปลความหมาย ยักษ์ตัวล่ำก็กวัดแกวงตะบอง มามะนี่ก็ากก็หลบหลีกถอยคูเซิง
แล้วยกคืนตะทายทอบยักษ์จนยักษ์หัวแตกตาย แล้วมามะนี่ก็ากก็ออกคนหากาละ เกดคอไป

เป็นที่น่าสังเกตว่า วรรณคดีประเภท จักร ๆ วงศ์ ๆ นิยมมีตัวละคร เป็นสัตว์ที่สามารถ
พูดจาประสาคนได้ มีอำนาจ มีความรู้ลึกซึ้งนึกคิดเช่นเดียวกับคน เช่น นางวิหัง ในเรื่อง
ไชยเชษฐ หรือ สีโ ในเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย การที่มีตัวละคร เป็นสัตว์นี้ เป็นการเพิ่มความแปลก
ความน่าสนใจให้กับผู้อ่าน การนำสัตว์มาเป็นตัวละครในวรรณคดีนี้อาจจะได้แนวความคิดมาจาก
นิทานชาดก หรือจากมหากาพย์ เรื่องรามายณะของอินเดียก็เป็นไปได้

ก.7 ฤๅษี ฤๅษีในเรื่องกาละเกดเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับ
กษัตริย์ นอกจากนั้นยัง เป็นผู้คุ้มครองช่วยเหลือฝ่ายดีในเวลาเผด็จพล้ำ เช่น ชุมชีวิต
ให้ใหม่ หรือมอบอาวุธวิเศษให้ ฤๅษีนั้นมักจะอาศัยอยู่ในป่าตามแบบฉบับของฤๅษีอินเดีย
วรรณคดีไทยประเภท จักร ๆ วงศ์ ๆ โดยทั่วไปมักจะให้ครูผู้สอนวิชาคือพระฤๅษี

ข. ตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ ได้แก่ ยักษ์ กินรี วิญญาณ นีลวง ตามปกติ
วรรณคดีโบราณ หรือวรรณคดีก่อนสมัยที่คนจะเพิ่งเดินทางไปทางวิทยาศาสตร์ ความเชื่อถือว่า
มีอมมนุษย์ชนิดต่าง ๆ แพร่หลายทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ในแถบทวีปเอเชียเท่านั้น แต่กล่าวว่
ทั่วโลกก็ไคภาษาไทยเดิมเรามีคำว่า ภู ก่าเคียว สำหรับอมมนุษย์ที่คีและชั่ว ภายหลังเราได้
รับอิทธิพลจากประเทศอื่นและอินเดียจึงมีคำสำหรับอมมนุษย์ต่าง ๆ ทั้งที่เลวและดีเช่นเดียวกับ
เอเชีย เช่น ชาวอังกฤษเชื่อว่ามี fairy, goblin และ elf เป็นต้น

ลักษณะของตัวละครในกลุ่มนี้ มักจะเป็นสัญลักษณ์แทนบางสิ่งบางอย่าง เช่น
ยักษ์ นีลวง เป็นตัวแทนของอธรรม หรือมนุษย์ที่มีจิตใจเต็มไปด้วยกิเลส คดีหา
ความมักได้ ใจโลภ ซึ่งมีลักษณะขัดแย้งกับตัวละครเอกในด้านความนึกคิดและศีลธรรม โลก
อยากไคกรรยาคนอื่น เบียดเบียนคนอื่น โดยจะจับมาเป็นอาหาร ลักษณะของอมมนุษย์
ฝ่ายอธรรม ก็คือ มนุษย์ที่ซัดคอ

ศีลธรรมและความต้องการของสังคม เช่น ยักษ์กุมภภต¹¹⁶

แต่นับมาคนท้าวชั้นคำเอ็นคำ

ดูลาบก็ถ้อยคำนบีบาบพนา

มีงหากเป็นขโมยมางเมี่ยงลูกลอบ มาคาย

กูจึงตามไตไค้นางน้องที่มิ่ง นี้แล้ว

การที่ยักษ์หรือ ผีหลวงในเรื่องกาละเกดกลับตนเมื่อได้รับพัชร์ธรรม หรือคำสั่งสอน
นั้นเปรียบเสมือนคนชั่วสำนึกบาป

อมนุษย์ที่เป็นฝ่ายธรรมะ และคอยช่วยเหลือคนดีมีไหม้อันตรายได้แก่ พระอินทร์
และเทวดา พระยาอนุমানราชชน ได้กล่าวถึงเทวดาไว้ว่า¹¹⁷

ไทยแต่เดิมนับถือผี ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังมีผีอยู่ พระอินทร์ พระพรหม
และพระอะไรก็อะไรก็เป็นผี พระเจ้าหรือพระเป็นเจ้าก็เป็นผี โดย
เหตุที่ท่านเหล่านี้เข้าใจกันว่าอยู่บนฟ้าสูงลิบขึ้นไปบนโน้น ไทยแต่เดิม
จึงเรียกท่านเป็นคำรวมว่า ผีฟ้า ภายหลังเมื่อไทยนับถือพุทธศาสนา
แล้วก็เปลี่ยนเรียกท่านว่า เทวดา และเรียกที่อยู่ท่านว่า สวรรค์
และมีคำเดิมว่า ชั้นฟ้า เอาไปซ้อนเข้าคู่เป็นสวรรค์ชั้นฟ้า เพื่อให้ทราบ
ว่า สวรรค์หมายถึงชั้นฟ้านั่นเอง

พระอินทร์ นอกจากจะคอยช่วยเหลือคนดีแล้ว ยังมีหน้าที่บังคับกาลสิ่งต่าง ๆ
ให้เป็นรางวัลแก่ตัวเอกอยู่เสมอ เช่น บันดาลให้กาละเกดสนใจในความรักที่มีต่อบาง
มาลีจัน เช่น¹¹⁶

ท้าวฮ่ำแล้วคืค้อคคะนิงนำ

บาจึงยอมอุทูนเทโวเหนี่ยววอวนวานไหว

ขอแก้อินคาให้คองสวันเปี่ยมผ่อ

ขอให้นายโผดขำปานนี้ยาไลแต่ถอน

อันหนึ่งเทวะคาค้าวไซทองคั่นใหญ่

ทั้งช่วงกว้างสวนส้มขานยาว

116. กมวันนะกะคี่ลาว, กาละเกด เล่ม 1, หน้า 33.

117. เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), ผีสร้างเทวดา

(พระนคร: อ่ำพลพิทยา, 2514), หน้า 42 - 43.

แต้นน เลย เกือกฮอนทิบพะอาอินตา
 ก็จิงแลง เห็นหนอโพเทียมไหว
 อินกัมนบอกลให้วิสุก่าลงชอย
 ชฮ่างให้เหวะกาเจ้าชุกอง
 สูจไปกวมกุ่มตาคนผุงไพนางนั้น
 ออย่าให้หลังลำเยียมเห็นท้าวหนอพุดโท
 อันหนึ่งนางคานน้อยกำเสียว่าให้สองนั้นเนอ
 ทอให้ปะไวผุงเลี้ยงแมนม
 แต้นนเหวะคายายคาคีตกแกง
 ลงตอมกุ่มตาไว้บให้เห็นแท้แล้ว

แปลความหมาย ท้าวกาละแตกคร่ำครวญถึงนาง จึงประนมมือขึ้นอ้อนวอนเหวคา
 ขอให้พระอินทร์ลงมาไปรคอย่าทอดทิ้งตน รวมทั้งเหวคาอารักขตนไซที่รักษาส่วนส้ม จากนั้น
 พระอินทร์จึง ร้อนอาสน์สองทิพยเนตรลงมาเห็นท้าวกาละแตกกำลังไหวพระอินทร์จึงรับสั่งให้พระ
 วิสสุกรรมลงมาช่วย โดยแนะแนวทางให้ทุกอย่าง คือให้กำบังตาไพรพลของนางมิให้มองเห็น
 ท้าวกาละแตก รวมทั้งนางมาลีจันเองด้วย ให้มองเห็นแต่เฉพาะผุงแมนม เหวคาเข้าใจดีแล้ว
 จึงลงมากำบังตามิให้มองเห็น

การที่วรรณกรรมประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ นิยมให้พระอินทร์ลงมาช่วยเหลือคนคี่ในยาม
 ทุกข์ยากนั้น เป็นไปตามความเชื่อของคนโบราณว่า พระขอมคุ้มครองคนคี่ และเป็นกุศโลบาย
 อย่างหนึ่งในการวางเงื่อนไข ให้ทำความดีตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

1.2 นกกระจอก

เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเป็น Internal Fiction คือมีจุดสนใจอยู่
 ที่พฤติกรรมของตัวละคร ในตอนท้ายของเรื่องนี้ได้บอกไว้ว่า มีที่มาจากนิทานชาดก¹¹⁷

บัดนี้ ม้วนชาดกแล้ว ท้าววิฑูลาเล็ก
พอที่วางมอชให้ เมืองบ้านแกบมา แท้แล้ว

แปลความหมาย เมื่อชาดกจบแล้ว การบายศรีสู่ขวัญก็เสร็จ พระบิณฑกัมอบ
บ้านเมืองให้ท้าววรกิติศกรครอบครอง

นิทานเรื่องนกกกระจอกนั้นมีปรากฏอยู่ในนิมิตชาดก เรื่องสกุณชาดก ๒๕ เมื่อ
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกกระจอกซึ่งมีอยู่ถึง 3 ชาติ

ในวรรณกรรมเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในการเสวยพระชาติ
ระหว่างอดีตชาติและปัจจุบันชาติ เป็นการสังสมปัญหาบารมีของพระโพธิสัตว์ พระองค์
ต้องไขสัจปัญหายุ่งยากในการแก้ไขปัญหานั้นเป็นเวรสืบมาจากภพ กระทำในอดีตชาติปางเมื่อ
เป็นนกกกระจอกต้องมาใช้เวรในชาติเป็นมนุษย์ พยายามไขปัญหาแก้ไขปัญหาลหลายครั้ง
ถึงรายละเอียดในเนื้อเรื่อง

ในอดีตชาตินั้น พระฤๅษีคนหนึ่งบำเพ็ญตบะอยู่ในป่าจนหนวดเครายาวรุงรัง มี
นกกกระจอกตัวเมียมาสร้างรังอยู่ในหนวดเคราพระฤๅษี ต่อมานางนกกกระจอกไขได้ลูกน้อย
นกตัวผู้ทำหน้าที่หาอาหารมาเลี้ยงลูกและเมีย วันหนึ่งนกตัวผู้หาอาหารไม่ได้ลงไปกินเกษร
คอกบัว เวลานั้นเป็นเวลาค่าคอกบัวหุบเอานกตัวผู้ไว้ ฝ่ายนางนกกและลูกอ่อนรอสามีอยู่
จนค่ำไม่เห็นสามีก็คับรัง นางก็น้อยใจคิดว่านกตัวผู้ไปยืมตีในนกตัวอื่นครั้นรุ่งเช้าคอกบัวบาน
นกตัวผู้พบทางออกรีบบินกลับรัง นางนกกบอกว่าถึงหวัง นกตัวผู้ชี้แจงความจริงให้ฟังพร้อมกับ
สาบานว่าถ้าพูดไม่ตรงกับความจริงขอให้ตนมีบาปหนักเท่าพระฤๅษี พระฤๅษีได้ฟังคำเจรจา
ของนกจึงถามว่าตนมีบาปเพราะอะไร นกจึงตอบว่า มีบาปเพราะพระฤๅษีไม่มีบุตรพระฤๅษี
จึงสาปพรตไปใช้ชีวิตเป็นพรารวาส ส่วนนกกกระจอกตัวเมียก็พาลูกไปทำรังใหม่บนต้นเสา
ในป่าใหญ่

วันหนึ่งเกิดไฟไหม้ป่าลามมาถึงรังนกกกระจอก นกตัวเมียจะบินหนีไปก็รักลูก
กรั้นจะคาบลูกหนีไป ลูกก็กำลังโตคาบไม่ไหว จึงตกลงใจจะตายด้วยกัน ไม่ยอมทิ้งรัง
นกตัวผู้จึงบอกกับนางนกกว่า ถัดวันนางจะบินหนีก่อนแล้วปล่อยให้ตนเองตายกับลูกนางนกกตอบว่า

๕๕ เณสิม มากนวล, "การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป"

(วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒.

ใครบิณฑิก่อนชาติหน้าคงใคร นางนั้นกลัวใจนกตัวผู้จะไม่มั่นคง นกตัวเมียจึงตั้งสัจจอนิษฐาน
ขอเกิดเป็นคนในชาติใหม่ และขอให้ได้อยู่ในปราศรัยปราสาท หากนกตัวผู้ทิ้งร้างไปก่อนเกิด
ชาติหน้านางจะไม่ยอมผูกกับชายใด แม้จะเป็นบิดาก็ตาม นกตัวผู้กลับนิษฐานว่า เกิดชาติ
ใหม่จะผูกกับทุกคนไม่ว่าจะเป็น หญิง ชาย หรือแม่แต่เด็ก ๆ เมื่อไปสามมาถึงนกตัวผู้เห็น
ความร้อนไม่ไหวจึงบินจากรังก่อนนางนก นางนกบินตามมาที่หลัง แต่หนีไปไม่ได้ ตาย
ตามกันทั้ง พ่อ แม่ ลูก

ปัจจุบันชาติ

นกกระจอกตัวเมียเกิดเป็นมนุษย์ เป็นโอรสและธิดาของกษัตริย์ต่างเมือง
นกตัวผู้คือ เจ้าชายรูปงาม ชื่อ ท้าววรกิติ ส่วนนางนกเป็นธิดาของกษัตริย์ ชื่อ
นางจันทะจร เป็นสตรีรูปงามเล้าลือไปทั้งเมืองสวรรค์และเมืองมนุษย์ แต่นางไม่ยอมผูกกับ
ชายใด แม้กระทั่งพระบิดาของตน

พระบิดาจึงว่าประกาศว่า ชายใดสามารถทำให้นางเจรจาด้วยได้จะยกนาง
ให้เป็นมเหสี ใครที่ว่าเป็นชายรวมทั้งเจ้าชายต่างเมืองก็มาขันอาสา แต่ไม่มีใครทำให้
นางเจรจาด้วยได้ ไม่ว่าจะใช้วาจาคมคายเพียงใด หญิงชาวเมืองจึงเย้ยหยันชายหนุ่มที่
หมายปองดอกฟ้าแล้วผิดหวังทุกรายไป

ข่าวความงามของนาง เล้าลือไปถึงท้าววรกิติ พระองค์ระลึกถึงอดีตชาติ
ได้ช่วยนุพเพสันนิวาสในปางก่อน จึงคิดที่จะไปเรียนอาคมมาแก้อาถรรพ์ของนาง ท้าววรกิติ
ออกเดินทางไปเรียนวิชาที่พระฤๅษีที่ในป่าจนสามารถออกจิตไปใส่ไว้ในที่อื่น ๆ นอกร่างกาย
ทำให้สิ่งนั้นเจรจาได้เหมือนกับคน เมื่อเรียนสำเร็จแล้วก็ลาพระฤๅษีกลับบ้านเมืองตน
ได้พบกับพระบิดาพระมารดา พระองค์ขออนุญาตเดินทางไปหานางจันทะจรตามลำพังโดย
ไปขออาศัยอยู่กับ " ย่าจ่าสวน " ซึ่งเป็นชื่อเรียกหญิงสูงอายุที่มีหน้าที่ดูแลรักษาอุทยานของ
พระเจ้าแผ่นดิน ท้าววรกิติขันอาสาเจรจากับนางจันทะจร เมื่อได้พบกับนางเป็นครั้งแรก
พระองค์ออกดวงจิตใส่ไว้ในขันบันได บันไดสามารถโต้ตอบกับท้าววรกิติได้อย่างคุ้นเคย
พร้อมกับเชื้อเชิญพระองค์ให้เข้าไปภายในห้องประทับของนาง

เมื่อเข้าไปในห้องประทับของนางจันทะจรแล้ว ท้าววรกิตคิดอกดวงจิตใส่ไว้ในหมอนอิงของนางจันทะจร หมอนอิงสามารถเจรจากับพระองค์ได้คล้ายกับว่าหมอนอิงเป็นตัวแทนของนางจันทะจร ทำให้นางประหลาดใจ หมอนอิงเชิญให้ท้าววรกิตตีประทับบนเตียงและเสวยหมากพลู่ พระองค์ทรงรับคำเชิญและเริ่มเกี่ยวพาราสีนาง นางจันทะจรจำสามีในชาติก่อนได้จึงนิ่งเฉยไม่เจรจาค่วย หมอนอิงได้เจรจาแทนนาง ท้าววรกิตจึงปุจฉา - วิสัชนา กับหมอนอิงด้วยปริศนาธรรมและปริศนาโลก โดยหวังจะให้นางเจรจาค่วยปริศนาที่หมอนอิงโต้ตอบกับท้าววรกิต มีดังนี้

ปุจฉา - บาปอะไรที่ถือเป็นบาปหนักที่สุด

วิสัชนา - บาปที่ถือเป็น ปิตุฆาต มาตุฆาต เป็นบาปหนักที่สุด รองลงไปคือ บาปที่ภรรยาอกใจสามี และพระเจ้าแผ่นดินขมเหงราษฎร

ปุจฉา - บาปที่เป็น ปิตุฆาต มาตุฆาต นั้นหนักเท่าไร

วิสัชนา - หนักเท่าแผ่นดินพระขรรค์

ปุจฉา - บาปที่ผู้หญิงทำลายศานานั้นหนักเท่าไร

วิสัชนา - ในสมัยพระพุทธองค์นั้น หนักเท่าเขาพระสุเมรุ ทำบุญทำทาน

ก็ไม่สิ้นบาปต้องตกนรกเป็นเปรตนานถึงหมื่นกัลป์

ปุจฉา - ชายที่ลักลอบเล่นขู้ บาปหนักเท่าไร

วิสัชนา - ชายเล่นขู้ไม่ถือเป็นบาป เพราะชายมีภรรยาได้หลายคน

เท่าไรหรือแสดงถึงบุญบารมีว่ามาจากมายเท่านั้น แต่หากหญิงเล่นขู้ถือเป็นบาปต้องตกนรกหมกไหม้

การตอบคำถามของหมอนอิงทำให้นางไม่พอใจ เพราะหมอนอิงตอบอย่างไม่เป็นกลาง นางจึงทุบตีหมอนอิง ท้าววรกิตตีทอศพระเนตรเห็นอากัปกิริยาของนางก็เริ่มเห็นช่องทางที่จะทำให้นางเจรจาทอรวง ๆ จึงถามหมอนอิงต่อไปว่า

ปุจฉา - ในโลกนี้จะไร่นาสงสารที่สุดสำหรับหญิงและชาย

วิสัชนา - สิ่งที่น่าสงสารที่สุดสำหรับหญิงคือ หญิงที่มีสามีแล้วแต่ลักลอบ

เล่นขู้ สิ่งที่น่าสงสารที่สุดสำหรับชาย คือ ชายที่จากภรรยาไปไกลก็ยังคิดถึงภรรยาอยู่

นางจันทะจรได้ฟังคำตอบของหมอนอิงที่พากพิงมาถึงตนรู้สึกไม่พอใจเอาผ้าแพรตีหมอน ท้าววรกิตจึงถามต่อไปว่า

ปุจฉา - ผู้หญิงเมืองนี้ทำไมจึงไม่พูดกับชาย

วิชันนา - จะให้หมอนศีเหล็กค่อหนาชางก็คู้กระไรอยู่ หญิงคนนี้ไม่พูดกับชาย

เพราะเวรในชาติก่อน

นางจันทะจรไม่พอใจในคำตอบนี้ จึงทุบตีหมอนเป็นการใหญ่ ท้าววรกิตติจึงสัสยกนางว่า ไม่พูดจาเพราะคิดถึงความหลัง ก็ขอลากลับไปก่อน หมอนเหนียวรังควานจาว่า ถ้ากลับไปที่เสียดียงชายชาติภักดิ์ ขอลาท้าววรกิตติหาเรื่องใหม่มาเจรจาทูลเกล้าเจ้านางนางอาจจะพูดด้วย ท้าววรกิตติจึงถามหมอนต่อไปว่า

ปุจฉา - ในเมืองมณเฑียรนี้ อะไรสนุกมากที่สุด

วิชันนา - สิ่งทีสนุกทีสุดทีในเมืองมณเฑียรก็ค้อ การทีหนุ่มสาวรวมหมอนเป็นคู่เคียงกัน หากใครตายก่อนทีจะผบความสนุกในลักษณะนี้นว่ามี้กรรม

นางจันทะจรพอใจในคำตอบนี้มาก หัวเราะชอบใจและอุมหมอนขึ้นกอด นึกอยากจะสนทนากับท้าววรกิตติก็อาย ท้าววรกิตติเห็นทีหาของนาง เชิญชวนไทนางเจรจาควย นางก็ไมยอมพูด ท้าววรกิตติขอลากลับ นางก็ตกใจเอามือคอกชายสไปค่นไว้ และเอามือขู่วรหมอนให้ออนวอนท้าววรกิตติให้กลับกัน หมอนบอกให้ท้าววรกิตติเล่านิทานในปางก่อนไทนางฟัง พระองค์จึงเล่านิทานเรื่องนกกกระจอกในปางก่อน โดยในตอนจบทรงแกลงเกล้าให้คิดไปจากเรื่องจริงว่า นางนกกบินหนีจากรังไปก่อนทีให้ลูกและสามีตายในรังควานน้ำใจอันโลเล จุดนี้เองแหวเจ้านางนาง โกรธมากโตแยงออกมาท่นทีว่า ท้าววรกิตติเล่าผิด

อุบายของท้าววรกิตติก็ค้อลสมประสงค์ ภายหลังทียากเสียดียงเจรจาควยเรื่องต่าง ๆ ท้าววรกิตติจึงไคอภิกษกับนางจันทะจร โดยการบายศรีสู่ขวัญ เพื่อความเป็นมงคลในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ตามประเพณีสู่ขวัญบายศรี โดยมีคำเชิญขวัญว่า 120

มาเยอ	ขวัญสองเจ้า	คลุ่ ^๑ นี้ ^๑ น้อยหน่อ
	ให้เจ้ามาพำพร้อม	โสมเข้าสู่ขวัญ
	ขอให้ลูที่แม้ง	ไค้ ^๑ ดั่งความประสงค์
	โผยพิยพิส	พยาวิไกลหนีเว้น
	อย่าไค้มี ^๑ เช็ช็ของ	อนตายบังเกิด
เช็ช็ขวัญ	มาอยู่ห้อง	นอนกลิ้งกลมสนอน แดงอน
	ขอให้บุญเฮืองเท่า	แสนเมืองมาช้อย
	ทงสนุกสบสร้าง	เมืองแก้วให้สูงเฮือง
	ให้ไค้เป็นจักรพรรดิ	แผ่นดินลือเท้ากะเคื่องดิน นั้นถ้อน
	อายุ วัฒน	สุขขัง พลัง

แปลความหมาย มาเถิดคะขวัญของหนุ่มสาวทั้งสองให้มาพร้อมกันมาร่วมพิธี
 ศ. ขวัญ ขอให้สมประสงค์ดั่งใจ ขอให้โผยภัยพยาอย่าไค้มาไกล อย่าไค้มีอันตรายเกิด
 ขึ้น ให้ขวัญมานอนอยู่ในห้อง ขอให้ท้าวพระยาแสนเมืองมาช่วยค้าชู ให้สร้างบ้านเมือง
 ให้รุ่งเรือง ให้ไค้เป็นจักรพรรดิที่ทรงอำนาจเลื่องลือทั่วแผ่นดิน ขอให้เจริญด้วย อายุ
 วรรณะ สุขะ พลัง

แก่นเรื่องของนกกะจอกแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. แก่นเรื่องใหญ่ (Main Theme) เป็นแก่นเรื่องที่เป็นแกนกลาง
 ของเรื่อง แกนกลางของเรื่องนี้คือการแสดงถึง ทัศนคติของสตรีอันเนื่องมาจาก
 พฤติกรรมในอคติชาติในเรื่องนี้นางจันทะจรเป็นผู้มี ทัศนคติไม่ยอมผูกกับชายใด
 แม้กระทั่งบิดา ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมพื้นฐานในชาติก่อน แก่นเรื่องนี้ทำให้มีการดำเนินเรื่อง
 ต่อไปว่า ใครจะเป็นผู้ทำให้นางเจรจากับเขาไค้
2. แก่นเรื่องย่อย (Sub Theme) คือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชายหนุ่มหลาย ๆ
 คนชั้นอาสามาเจรจากับนาง ตั้งแต่ ทาส จนถึงท้าวพระยา แต่ก็ไม่มีการทำได้สำเร็จ
 ต้องถูกหญิงชาวเมืองเยาะเย้ยถากถางจนกระทั่งท้าววรกิตติชนอาสาเจรจากับนาง
 พระองค์สรรหาเรื่องต่าง ๆ มาตามมีทั้งปริศนาโลก ปริศนาธรรม มาจุจาวัดชันนา
 กับนาง นางก็

ไม่ยอมเจรจาด้วย ครั้งสุดท้ายพระองค์เจ้านิหันทน์เรื่องนกกระจอกให้ผิดไปจากความจริง และไมยตรีกรรมแกนาง นางจงเผลอตักถั่วคักค้ำน ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขของท้าววริทธิคติที่วางไว้

การปูจนาวิธานาปริศนาระหว่างท้าววริทธิคติและหมอนอิงเป็นวิธีการแสดงธรรมวิธีหนึ่งในพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าแก่นเรื่องย่อในเรื่องนี้จะมีความคิดที่น่าสนใจ แต่จุดสำคัญที่ชวนให้คนอ่านติดตามเนื้อเรื่องก็คือ ความสนใจว่าตัวละครจะใช้วิธีการอย่างไร จึงจะแก้ไขปัญหาคำได้ ซึ่งเป็นลักษณะของ Internal Fiction

ข้อที่น่าสนใจก็คือ วิชาความรู้ที่ตัวละครเล่าเรียนมาคือ วิชาถอดดวงจิตใส่ไว้ในสิ่งของให้เจรจาภาษาคนได้นั้นเป็นวิชาที่ใช้สติปัญญามากกว่าพลังวิลัง เป็นการสอดคล้องกับการใช้ปัญญาบรรพมีในการแก้ไขปัญหาคำของพระโพธิสัตว์

2. วรรณกรรม External Fiction หรือ Thematic ได้แก่เรื่อง อินทียาวย สอนลูก และ ท้าวคำสอนเลือกคู่ วรรณกรรมทั้งสองเล่มนี้ผู้เขียนเขียนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมสั่งสอนผู้อ่านในเรื่องต่าง ๆ จุดเด่นจึงอยู่ที่ เนื้อหา แนวความคิดที่นำมาสั่งสอนมากกว่าบุคลิกลักษณะหรือบทบาทของตัวละคร ซึ่งทั้งสองเรื่องตัวละครไม่ได้มีบทบาทมากนัก แก่นเรื่องย่อไม่มีเลย เนื้อหาจะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ คติธรรม สภาพแวดล้อมในสังคมของผู้แต่ง

2.1 อินทียาวยสอนลูก เป็นเรื่องของอินทียาวยกับครอบครัวลูกสาวในเรื่องต่าง ๆ เช่น มารยาทของสตรี ความเป็นผู้ที่งกงามทั้ง กาย วาจา ใจ นอกจากนี้ยังอบรมหลักการปฏิบัติตนตามหน้าที่ให้เหมาะสมกับวัยและฐานะเช่น หน้าที่ของมารดา กวีได้ยกนิทานเรื่อง นางสิงใบเลี้ยงลูกมาเป็นอุทาหรณ์ประกอบข้อความว่า

มีสิงใบแม่ลูกอ่อนอยู่ตัวหนึ่ง ขวนขวายหาอาหารมาเลี้ยงลูกทุกวัน มีค้างอยู่ตัวหนึ่งเป็นผีปอบ* ลูกขับออกจากฝูงมาพบสิงใบเลี้ยงลูกอ่อน เข้านี้ก้อยากจะกินลูกน้อยของนาง

* ผีปอบ เป็นผีชนิดหนึ่งเข้าสิงใครแล้วจะกินกับ ไต ไข่ ฟอง จนหมด

ผีปอบมี 2 ชนิดคือ ปอบเชื้อ เป็นปอบที่สืบต่อมาจากบรรพบุรุษ ปอบวิชา เป็นปอบที่เกิดจากเรียนอาคมมากแล้วร่อนวิชาจนกลายเป็นปอบ

ข สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (คิสมหาเถระ) พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง ฉบับปณิธาน (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช -2515) คำว่า " ปอบ "

เป็นกำลัง จึงเข้ามาเป็นมิตรสนิทสนม ชั้นอาสาหาผลไม้มาช่วยเลี้ยงลูกทุกวัน นางสิงไ้ก็ยินดี วันหนึ่งค่างโกหกนางสิงว่า อาหารที่จะกินในวันต่อไปอยู่ที่ภูเขาสูงโน้น ให้นางสิงไปหามาเลี้ยงลูกบ้าง ตนเองไปหลายวันแล้ว นางสิงไ้ไม่รู้รอบายก็ไปหาอาหาร ค่างก็จับลูกนางกินเป็นอาหาร นางสิงไ้กลับมากลับมาไม่พบลูกจึงออกแตกตายด้วยความเสียใจ นิทานเรื่องนี้ให้คติในเรื่องการเลี้ยงลูก เมื่อแม่จะไปไหน ควรดูแลให้ลูกอยู่ในที่ปลอดภัยเสียก่อน นอกจากนี้ ในอินทนิทานสอนลูก จะสอนในเรื่องการสร้างคน การประกอบสัมมาอาชีพ และการเลือกคู่ครอง ซึ่งมีการยกนิทานมาเป็นอุทาหรณ์ประกอบว่า

มีหญิงสาวสวยลูกกฐมพื้นางหนึ่ง รักใคร่อยู่กับบัณฑิตนายหนึ่ง ซึ่งมีความรู้ดีมาก ต่างก็มั่นหมายจะอยู่กินด้วยกัน มีชายใจบาปคนหนึ่งคิดจะชิงนางไปจากบัณฑิต จึงวางอุบายไปจับเอาตะกวดมาเลี้ยงจนตะกวดตัวใหญ่ ต่อมาชายผู้นั้นได้เตรียมหน้าไม้เพื่อจะเข้าป่าล่าสัตว์ ในวันนั้นชายใจบาปได้แอบเอาตะกวดที่เลี้ยงไว้ใส่ยามสะพาย เข้าป่าไปด้วย คนอื่น ๆ ไม่ทราบก็คิดแต่เพียงว่าชายนั้นเข้าป่าเพื่อล่าสัตว์ พอถึงเวลาค่ำชายผู้นั้นก็เอาน้ำหมากป้ายตามตัวตะกวดให้แดงคล้ายกับมีแผล คอนิสืบกลับคืนมาบ้าน แต่เมื่อถึงบ้านก็ไม่ยอมนำตะกวดไปปรุงเป็นอาหาร ครั้นรุ่งเช้าวันใหม่ก็แอบเอาตะกวดตัวเดิมใส่ยามสะพายเข้าป่าไปทำที่ป่าล่าสัตว์อีก พอถึงเวลาค่ำก็เอาน้ำหมากป้ายตามตัวตะกวดคองานหมู่บ้านมา ทำเช่นนี้หลาย ๆ วัน คนในหมู่บ้านก็ยกย่องว่าเป็นนายพรานที่เก่งที่สุด ต่อมาชายใจบาปผู้นั้นเอาเนื้อวัวเนื้อควายไปก้านัดกฐมพี่และลูกสาวทุก ๆ วัน พอถึงเวลาเย็นก็ไปเที่ยวพาราสีหญิงนั้นเป็นประจำ นางหลงใจของก้านัดจึงลืมบัณฑิตผู้รักคนเก่า เมื่อเขาส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอพ่อแม่ของนางจึงปฏิเสธ แต่กลับยกลูกสาวให้แต่งงานกับชายใจบาป เมื่อแต่งงานแล้ว ชายใจบาปเข้าป่าล่าเนื้อที่ไรก็ไม่ปรากฏว่าได้อะไรกลับมา ภรรยาและพ่อกาแม่จะหาอาหารกินไม่ได้ ในที่สุดเมื่อความจริงปรากฏว่า ชายใจบาปเป็นคนขี้เกียจ ก็ต้องหย่าร้างกัน

นิทานเรื่องนี้สอนใจสตรีในการเลือกคู่ครองว่า ไม่ควรรักเพราะหลงของกำนัล และไม่ควรมีน้ำใจโลเล

อินทนิทานสอนลูก ใ้อบรมลูกสาวในหน้าที่การงานต่าง ๆ ทั้งรายละเอียดที่แยกเป็นหมวดหมู่ไว้ในฉะหมากาษิต

ลักษณะการสั่งสอนอบรมโดยยกนิทานมาเป็นอุทาหรณ์ในเรื่องนี้ ทำให้โครงเรื่องมีลักษณะเป็นนิทานซ้อนนิทาน คล้ายกับ ทีโตนเทศ และคล้ายกับ วรรณกรรมอีสาน เรื่อง นางคันไถ

การเล่านิทานซ้อนนิทานเพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนนี้ น่าจะได้แบบอย่างมาจากนิทานชาดก ซึ่งเป็นกุศโลบายในการสั่งสอนพระธรรมวินัย โดยใช้นิทานประกอบการอธิบายหลักธรรมะตามลำดับความยากง่าย ดังที่มีผู้กล่าวว่า "สิ่งที่จะพึงรู้ได้ด้วยการเห็น ทรงให้เขาคู มีชีวิตสิ่งที่จะเห็นได้ด้วยคำพูด และทรงสอนพุทธธรรมโดยปริยายต่าง ๆ กันเป็นอันมาก มีคำสอนหลายระดับทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้ละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุและเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ เพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์จากพุทธธรรมโดยทั่วถึงกัน" 122

2.2 ท้าวคำสอนเลือกคู่ เป็นวรรณกรรมประเภทคำสอนที่มีจุดมุ่งหมายในการสอนเรื่องเดียว คือ สอนให้เลือกผู้หญิงมาเป็นคู่ครองให้ถูกต้องตามลักษณะ หรือที่เรียกว่าให้ถูกโศลก จุดเด่นของเรื่องนี้อยู่ที่การบรรยายลักษณะหญิงที่ดีและไม่ดี โดยการสังเกตจากรูปร่างนอกตามความเชื่อถือที่สืบมาตั้งแต่โบราณ บทบาทของตัวละครมีอยู่น้อยมาก ตัวเอกของเรื่องนี้เป็นคนธรรมดาชาวบ้าน มีชื่อว่า "ท้าวคำสอน" คำว่า ท้าว ที่นำหน้านามหมายถึง ชายหนุ่ม ไม่ได้หมายความว่าถึงท้าวพระยา ท้าวคำสอนเป็นศิษย์วัด คอยปรนนิบัติมหาเถรเจ้า เมื่อเป็นหนุ่มคิดจะมีภรรยา พระมหาเถระจึงบอกลักษณะหญิงที่ดีหญิงชั่วให้ทราบ ท้าวคำสอนออกเดินทางแสวงหาหญิงที่มีลักษณะตามที่พระมหาเถระบอก ไปพบนางปางคำ ท้าวคำสอนพอใจในลักษณะและความฉลาดของนางจึงขอให้นางแต่งงานด้วย

จุดเด่นของวรรณกรรมเรื่องนี้คือสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในค่านิยมโศกลางจากการดูลักษณะภายนอกของคน รายละเอียดจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป ในเรื่องความเชื่อถือโศกลาง ส่วนนวนิหารที่ท้าวคำสอนเกี่ยวพาราสีนางปางคำ มีลักษณะเป็นชะงาย่อย อันเป็นส่วนนวนิหารพื้นเมือง ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ว่าด้วยชะงาย่อย